

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Sotsiaalteaduskond

Õiguse instituut

Tairi Piirimäe

**PÕHJENDATUD KURITEOKAHTLUS JA KAHTLUSTATAVA
ÕIGUS TUTVUDA TOIMIKU MATERJALIDEGA
VAHISTAMIS- JA KOHTUEELSE MENETLUSES**

Magistritöö

Juhendaja: Aleksandr Popov, MA, LL.M.

Tallinn 2015

Sisukord

Lühendid	4
Sissejuhatus	5
1. Regulatsioon Eesti kehtivas seadusandluses	9
1.1 Kohtueelse menetluse üldtingimused	9
1.2 Kahtlustatav	11
1.3 Põhjendatud kuriteokahtlus kui vahistamise eeldus	14
1.4 Vahistuse põhjendatuse kontroll.....	17
1.5 Kohtupraktika areng	20
2. EIÕK-st tulenevad nõuded kahtlustatava õigusele tutvuda kriminaalasja materjalidega ja asjakohane EIK praktika	25
2.1 EIÕK vahistamise regulatsioon	26
2.1.1 Vahistamise alused EIÕK-s.....	32
2.1.2 Põhjendatud kuriteokahtlus EIÕK-s.....	33
2.1.3 Poolte võrdsuse- ja võistleva menetluse põhimõtte EIÕK-s	35
2.2 EIK asjakohane praktika.....	37
2.2.1 EIK seisukohad põhjendatud kuriteokahtluse osas	38
2.2.2 Kahtlustatava õigus tutvuda toimiku materjalidega vahistamis- ja kohtueelses menetluses	40
2.3 Probleemid kohtupraktika rakendamisel	45
2.3.1 Avaliku huvi puutumatus.....	45
2.3.2 Kriminaalmenetluse printsiipide erinevus	47
3. EIK praktika rakendamine Eesti õigusruumis	50
3.1 Vahistamise ja vahistuse põhjendatuse kontrolli kord	52

3.2 Kahtlustatava õigus juurdepääsule kriminaalasja materjalidele	53
3.3 Seaduste eelnõud	55
Kokkuvõte.....	59
Summary.....	64
Kasutatud allikad	70
Kasutatud kirjandus	70
Kasutatud normatiivmaterjalid	72
Kasutatud kohtupraktika.....	72
Siseriiklik kohtupraktika.....	72
Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika	73
Seaduste eelnõud ja seletuskirjad	73
Muud allikad.....	74

Lühendid

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIKo – Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus

ELT – Euroopa Liidu Teataja

EIÕK – Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste Kaitse Konventsioon

PS – Põhiseadus

KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik

KrMK – Kriminaalmenetluse koodeks

RKKK – Riigikohtu kriminaalkolleegium

RKPJK – Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium

RKKKm – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrus

RKPJKm – Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi määrus

VangS – Vangistusseadus

Sissejuhatus

Põhiseaduse (PS) § 20 järgi on õigus vabadusele ülim põhiseaduslik väärtus ning seda võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras.¹ Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste Kaitse Konventsiooni (EIÕK) artikkel 5 sätestab vabaduse kui õiguse, mis vajab erilist kaitset.²

Isiku vahi all pidamise maksimaalne tähtaeg on läbi aegade olnud teravate õiguspoliitiliste diskussioonide objekt.³ Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS)⁴ vastuvõtmisel sätestati sarnaselt senikehtinud kriminaalkodeksile (KrMK) maksimaalseks eeluurimisvahistuse tähtajaks üks aasta. KrMS rakendamise seadusega⁵ lühendati seda tähtaega kuuele kuule. Kuni tänaseni ei või isik kohtueelses menetluses olla üldjuhul vahistatud rohkem kui kuus kuud. Riigi peaprokuröri taotlusel võib seda tähtaega kas kriminaalasja erilise keerukuse või mahukuse korral või kriminaalmenetluses rahvusvahelise koostööga kaasnevatel erandlikel asjaoludel siiski pikendada (KrMS § 130 lg 3¹). 17.11.2014.a seisuga viibis Eestis vahi all 771 isikut. Võrreldes 2013.a sama perioodiga on vahistatute arv kasvanud märgatavalt, 33,4%. Keskmise vahistamise kestus oli seejuures 181 päeva ehk 5,9 kuud. Ka vahistamise pikkus on alates eelmise aasta sama perioodiga kasvanud.⁶ Seega viibisid vahistatud isikud keskmiselt vahi all seadusega lubatud maksimaalse tähtaja.

Kuus kuud vahistatuna kohtumenetlust oodata on kahtlustatava jaoks kahtlemata pikk aeg. Kuna vahistamine on kõige raskem põhiõiguste piiramise viis kriminaalmenetluses, on lisaks siseriiklikele normidele sätestanud EIÕK erinevaid meetmeid vahistatud isikute õiguste paremaks kaitseks. Nii on konventsiooni artikli 5 lg 4 kohaselt on igapäev, kellelt on võetud vabadus vahistamise või kinnipidamise teel, õigus taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise seaduslikkuse ning korraldaks tema vabastamise, kui

¹ RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.

² RT II, 1996, 11, 34.

³ E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 212.

⁴ RT I 2003, 27, 166.

⁵ RT I 2004, 46, 329.

⁶ Klopets, U. Vahistamise kestuse ülevaade 2013. aastal. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2014.

kinnipidamine osutub ebaseaduslikuks. Eesti õiguskorras on selliseks menetluseks vahistuse põhjendatuse kontroll, mida vahistatud isik saab taotleda vahi all viibides iga kahe kuu tagant.

Käesolevas magistritöös analüüsib autor vahistamisega seonduvat põhjendatud kuriteokahtlust ning seda, kuidas on reguleeritud kahtlustatava õigus tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega vahistamismenetluses ning enne kohtueelse menetluse lõpuleviimist selleks, et efektiivselt vaidlustada vahistamine või tuvastada kinnipidamise õigusvastasus.

Kehtiva KrMS kohaselt on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised tema vastu esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks, kui see on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistamise tagamiseks. Juurdepääs kogutud tõenditele tagatakse hiljemalt pärast seda, kui prokuratuur on kohtueelse menetluse lõpuleviiduks tunnistanud. Samas jääb mitmeid toiminguid kohtueelse menetluse lõpuleviimise eelsesse aega. Efektiivse kaitseõiguse teostamise seisukohalt oleks vajalik, et kaitsja oleks vähemalt mingis ulatuses kriminaaltoimiku sisuga kursis näiteks vahistamise-, ütluste deponeerimise- ning kaitsja taotluse korral kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 200 alusel viitega KrMS § 199 lg 1 p-le 1, mida on kaitsjal võimalik motiveeritult teha üksnes juhul, kui tema käsutuses on kriminaaltoimik.⁷

Töö autor on Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) ja Riigikohtu praktikat analüüsidest tuvastanud, et kriminaalmenetluses üldiselt ning ka kohtueelses menetluses pööratakse üha suuremat rõhku menetluse võistlevuse- ja poolte võrdsuse põhimõttele. Eestis aga kehtib käesoleval ajal inkvisitsiooniline kohtueelne uurimismudel mis kahjustab võistleva menetluse läbiviimist ning ei taga poolte võrdsust kogu menetluse vältel.

EIK on erinevates kaebustes korduvalt tuvastanud EIÕK art. 5 lg 4 rikkumise põhjusel, et kaitsjale ega kahtlustavale ei tagatud juurdepääsu dokumentidele, mis oleksid olnud olemuslikult vajalikud vahistuse põhjendatuse vaidlustamisel. Kahtlustatava õigust saada kriminaalmenetluses teavet reguleerib ka 22.05.2012 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv nr 2012/13/EL⁸, mille artikli 7 lõike 1 kohaselt, kui kriminaalmenetluse raames isik vahistatakse ja peetakse kinni, tagab liikmesriik, et vahistatud isikule või tema kaitsjale tehakse kättesaadavaks konkreetse kohtuasjaga seotud dokumendid, mis on pädevate asutuste

⁷Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Uuringu aruanne. Tartu Ülikool 2013.

⁸ ELT L 142, 01.06.2012, lk 1–10.

valduses ning mis on olulised vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks siseriiklike õigusaktide alusel. Autor märgib täpsustavalt, et nimetatud direktiiv on üks EIÕK niinimetatud abivahenditest, mis peaksid kriminaalmenetluses tagama kahtlustatava õigused saada kriminaalmenetluses teavet enne, kui isik peab EIK-sse kaebuse esitamiseks läbima kõik riigisisised kohtuastmed.

Tulevalt eeltoodust on käesoleva magistritöö hüpotees, et kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku sätted, mis reguleerivad kahtlustatava õigust tutvuda toimiku materjalidega kohtueelses menetluses, ei ole kooskõlas EIÕK artikliga 5 ning EIK praktikaga. Magistritöö eesmärk on võrdlevalt analüüsida Eesti siseriiklikku regulatsiooni ja EIÕK artiklit 5 ning samuti Riigikohtu ja EIK asjakohast praktikat. Seega kasutab töö autor käesolevas magistritöös kvalitatiivset uurimismeetodit, võrreldes erinevaid teaduslikke materjale, normatiivakte ja kohtute praktikat ning tehes analüüsi tulemustest järeldusi.

Käesoleva magistritöö autor tuvastas, et Eestis on vahistamisega seonduvat magistritöö tasemel uuritud vähe. Põhjendatud kuriteokahtluse ja kahtlustatava õiguse kohta tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega ei ole Eestis magistritöö tasemel aga üldse uuritud. Tairi Tonkson uuris oma 2010.a magistritöös⁹ vahistamise pikkust ja selle seoseid mõistliku menetlusajaga. Mihkel Gaver uuris oma 2012.a magistritöös¹⁰ uuris vahistamise korda selles osas, kus see võtab isiku vahi alla korraga kuueks kuuks.

Käesoleva töö autori hinnangul on valitud teema käesoleval hetkel Eesti õigusruumis väga aktuaalne. EIK on 20.02.2014 teinud otsuse Eesti kohta¹¹ ning leidnud, et Eesti on rikkunud konventsioon artikli 5 lg-t 4 seetõttu, et kahtlustatavale ei tagatud kohtueelses menetluses juurdepääsu toimiku materjalidele. Pärast nimetatud kohtuotsust tõi seadusandja KrMS-sse mõningased muudatused, mis muu hulgas puudutavad kahtlustatava õigusi kriminaalmenetluses (KrMS § 34¹). Samuti on EIK 06.03.2012 *Leas vs Eesti* kohtuasjas¹² tuvastanud konventsiooni art. 6 rikkumise seoses juurdepääsuga jälitustoimingutega kogutud teabele.

⁹ T. Tonkson. Vahistamise kohaldamise alus. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2010.

¹⁰ M. Gaver. Vahistamise tähtaeg EIÕK art 5 valguses. TÜ õigusteaduskond 2012.

¹¹ EIKo 20.02.2014, 1346/12, *Ovsjannikov vs Eesti*.

¹² EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*.

Antud teemal on sõna võtnud ka Justiitsministeerium, kes tellis 2013.a Tartu Ülikoolilt analüüsi isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses.¹³ Analüüsi üks punktidest puudutas kaitse juurdepääsu toimikule enne uurimise lõpuleviimist. Samuti näitab teema aktuaalsust see, et Riigikogu menetluses on eelnõu nr 295 SE¹⁴, mille algatas 16. oktoobril 2012 Eesti Keskerakonna fraktsioon ning mille seletuskirja kohaselt peaks uus seaduseelnõu tagama EIÕK sätestatud miinimumnõuded, mis on ettenähtud kriminaalmenetluses kahtlustatavale ja süüdistatavale. Eelnõu 295 SE pinnalt on tekkinud avalik diskussioon ka kohtueelse menetluse regulatsiooni põhimõttelise reformimise vajalikkusest. Samuti on eelnõus 295 SE toodud ettepanekute pinnalt tõusetunud laiem diskussioon selle kohta, millal peaks kriminaaltoimikut kahtlustatavale ja kaitsjale tutvustama. Huvitava tähelepanekuna võiks märkida, et Riigikohtu kohtunik Eerik Kergandberg märgib oma 2013.a Juridicas ilmunud artiklis, et kõnealusel seaduseelnõul 295 SE on mõningane halb maik ja seda seetõttu, et eelnõu kasvab otseselt välja päevapoliitikast ning et eelnõu näol on otseselt tegemist vastulöögiga ühe ministri suhtes kulgenud ja siis lõpetatud kriminaalmenetlusele.¹⁵

Töö esimeses peatükis vaatleb autor kohtueelse menetluse ning põhjendatud kuriteokahtluse regulatsiooni Eesti seadusandluses ning Riigikohtu praktika arengut. Töö teine peatükk keskendub eelkõige EIÕK-st tulenevatele nõuetele seoses vahistamisega, põhjendatud kuriteokahtlusega ja kahtlustatavale toimiku tutvustamisega ning asjakohasele EIK praktikale. Samuti on selles peatükis toodud välja problemaatika EIK praktika rakendamisel ning kriminaalmenetluse printsiipide seose EIK praktika rakendamise probleemidega. Töö kolmandas peatükis analüüsib autor EIK praktika rakendamise probleeme Eesti seadusandluses, tehes järeldused eelnevast analüüsist ning tuues välja võimalikud ettepanekud.

¹³ Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Uuringu aruanne. Tartu Ülikool 2013.

¹⁴ Eelnõu nr 295 SE seletuskiri. Hetkel Riigikogu menetluses.
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>
(10.05.2015)

¹⁵ E. Kergandberg. Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. Juridica nr 4 2013, lk 254.

1. Regulatsioon Eesti kehtivas seadusandluses

1.1 Kohtueelse menetluse üldtingimused

Küsimus vahistamisest ja vahistatud isiku õigustest kohtueelses menetluses langeb kriminaalmenetluse tagamise alla. Selleks, et kohtueelse menetluse toimimisest tekiks käesoleva magistritöö lugejal selgem arusaam, peab autor vajalikuks alustada peatükki Eesti kehtivast seadusandlusest ülevaatega kohtueelse menetluse üldtingimustest.

KrMS § 221 lg-s 1¹⁶ on sätestatud, et kriminaalmenetluses on kohtueelse menetluse eesmärgiks tõendusteabe kogumine ja muude tingimuste loomine kohtumenetluseks. Kohtueelses menetluses toimub tõendusteabe kogumine ning samuti selgitatakse välja, kuivõrd tõenäoline on see, et kuriteo asjaolusid on kohtulikult arutamisel võimalik tõendada. Sisuliselt luuakse kohtueelse menetluse staadiumis luuakse süüdistusakti koostamisele. Kohtueelse menetluse käigus otsustatakse ka selle üle, kas otstarbekuse põhimõtte alusel tasuks kasutada alternatiive süüdistusakti koostamisele, ehk siis küsimus sellest, kas kriminaalmenetluse võiks lõpetada otstarbekuse kaalutlustel või jätkata menetlust ja koostada süüdistusakt. Samuti otsustatakse kohtueelse menetluse käigus see, kas kriminaalmenetlus jätkub üldmenetluses või kasutatakse mõnda lihtmenetluse vormi.¹⁷

Siinkohal on tähtis rõhutada, et kohtueelne menetlus viiakse läbi prokuratuuri juhtimisel (KrMS § 213 lg 1). Seejuures on prokurör kohustatud kohtueelses menetluses selgitama kahtlustatavat ja süüdistatavat õigustavad ja süüstavad asjaolud (KrMS § 211 lg 2). Teatud toiminguid tehakse kohtueelses menetluses prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse alusel.

Käesoleva magistritöö suhtes olulise küsimusena otsustab selle üle, kas kohtueelse menetluse andmeid võib avaldada ning millises ulatuses, samuti prokuratuur (KrMS § 214 lg 1). KrMS § 214 lg-st 2 tulenevalt ei ole kohtueelse menetluse andmeid lubatud avaldada, kui nende teatavaks saamine võib:

¹⁶ RT I 2003, 27, 166, RT I, 19.03.2015, 21.

¹⁷ E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 258.

- kahjustada Eesti Vabariigi huve;
- raskendada kuriteo avastamist;
- kahjustada kriminaalmenetlust ja soodustada kuritegevust;
- kahjustada ärisaladust ja juriidilise isiku tegevust;
- kahjustada perekonna- või eraelu puutumatust või riivata isiku au;
- kahjustada alaealise huve.¹⁸

Kohtueelse menetluse salajasuse vajalikkust võib seega põhjendada menetlusest puudutatud isikute õiguste kaitse vajadusega, menetluse eduka lõpuleviimise huviga ning vajadusega. Kohtueelse menetluse eesmärk koguda tõendusteavet võib tingida vajaduse hoida saladuses uurimises tehtud vahetulemused, näiteks andmed üksikute tunnistajate kohta. Andmete avaldamisel tuleb järgida ka teistest seadustest tulenevaid nõudeid. M. Sillaotsa hinnangul peaks prokuratuur kohtueelse menetluse andmete avaldamisel püüdma vältida isiku asjatut kompromiteerimist.¹⁹

Kui uurimisasutuse ametnik on veendunud, et kriminaalasjas on kõik vajalikud tõendid kogutud, koostab ta KrMS § 153 sätteid järgides kohtueelse menetluse kokkuvõtte ja lisab selle kriminaaltoimikusse. Kohtueelse menetluse kokkuvõttele lisatakse:

- karistusregistri väljavõte kahtlustatava andmetega;
- nende isikute nimi ja elukoht, kes tuleks uurimisasutuse arvates kutsuda kohtuistungile, ning viited kriminaaltoimiku lehtedele, kus on andmed nende isikute osalemise kohta kohtueelses menetluses;
- kriminaalmenetluse kulude arvestus;
- andmed kahtlustatava päevasissetuleku kohta;
- andmed varalise karistuse arvutamise aluseks olevate asjaolude kohta.
- Seejärel edastatakse kriminaaltoimik, asitõendid ja salvestised ning pitseeritud ümbrik anonüümsete tunnistajate isikuandmetega prokuratuurile. Vajaduse korral teeb prokuratuur seadusest tulenevad lisatoimingud.²⁰

Kui prokuratuur tunnistab kohtueelse menetluse lõpuleviiduks, annab ta kriminaaltoimiku koopia kaitsjale ja esitab kriminaaltoimiku tutvumiseks KrMS § 224 järgi. Õigus tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega aitab tagada kaitseõigust ning kohtumenetluse poolte võrdseid

¹⁸ E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 259.

¹⁹ *Ibid.*, lk 259.

²⁰ *Ibid.*, lk 320.

võimalusi. Seejuures kahtlustataval endal ei ole õigust saada kriminaaltoimiku koopiat, tal on õigus toimikuga tutvuda kaitsja vahendusel.²¹

1.2 Kahtlustatav

Kuna käesoleva magistritöö põhiline subjekt on kriminaalmenetluses kahtlustatav, siis peab autor vajalikuks tuua välja olulisemad sätted, mis reguleerivad kriminaalmenetluse seadustikus kahtlustatava õigusi ja kohustusi.

KrMS § 33 lg 1 sätestab, et kahtlustatav on isik, kes on kuriteos kahtlustatavana kinni peetud, või isik, keda on piisav alus kahtlustada kuriteo toimepanemises ja kes on allutatud menetlustoimingule. Isiku kinnipidamise kahtlustatavana reguleerib KrMS § 217, mille lõike 1 kohaselt on kahtlustatava kinnipidamine menetlustoiming, mis seisneb isikult tema vabaduse võtmises kuni 48 tunniks.

Seega, pelgalt kahtlustuse olemasolu isiku suhtes ei tee isikut veel kahtlustatavaks. Kahtlustatava menetlusseisund tekib siis, kui isik allutatakse menetlustoimingule. Kui isikut on piisav alus kahtlustada kuriteo toimepanemises, tuleb teda kriminaalmenetluses kohelda kahtlustatavana, mitte näiteks tunnistajana ning menetlustoimingud tema suhtes peavad olema tehtud kui kahtlustatava suhtes.²²

Vastavalt KrMS § 33 lõikele 2 on kahtlustataval õigus sellele, et talle viivitamatult selgitataks tema õigusi ja kohustusi. Kahtlustatava õigused ja kohustused on loetletud KrMS §-s 34 ning eraldi on seadustikus toodud välja 01.07.2014.a jõustunud § 34¹, mis reguleerib kahtlustatava õigust tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega.

Õiguste loetelus väärub erilist tähelepanu kahtlustatava õigus kaitsja abile. Kahtlustataval on õigus kohtuda kaitsjaga teiste isikute juuresolekuta. Vahistatud isiku ja kaitsja vahelisi menetluslikke suhteid reguleerib ka vangistuseseadus (VangS), mille § 95 lg 1²³ kohaselt on vahistatul õigus piiramatult kohtuda oma kaitsjaga. Samas sättes on ette nähtud, et kokkusaamised toimuvad segamatult ning et vanglaametnik võib kokkusaamisi jälgida, kuid mitte pealt kuulata. Veel on oluline märkida, et kaitsjal on lubatud vahistatule üle anda kaitse

²¹ E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 320.

²² *Ibid.*, lk 131-132.

²³ RT I 2000, 58, 376; RT I, 19.03.2015, 31.

ettevalmistamiseks vajalikke materjale. Materjalide sisuline läbivaatus vanglaametnike on seejuures keelatud.²⁴

Lisaks õigustele on kahtlustatavale sätestatud ka kohustused, millest tähtsamateks on kohustus ilmuda menetleja kutsel ning alluma menetleja korraldustele. Siinkohal on oluline rõhutada, et kahtlustatav ei ole põhimõtteliselt kohustatud faktiliste asjaolude väljaselgitamisele aktiivselt kaasa aitama, küll aga peab ta taluma menetlustoiminguid, muu hulgas ka sunnivahendite kohaldamist.²⁵

KrMS sisustab kuriteo toimepanemise kriteeriumi kahtlustatava ja süüdistatava mõistega, mis on reguleeritud seadustiku §-des 34 ja 35. Kriteerium on seega “piisav alus kahtlustada isikut kuriteo toimepanemises”.²⁶ Vastavalt 01.07.2014 jõustunud kriminaalmenetlusseadustiku muudatusega sisse viidud paragrahvi 34’ lõikele 1 on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised tema vastu esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks, kui see on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistuse tagamiseks. Juurdepääs kogutud tõenditele tagatakse hiljemalt pärast seda, kui prokuratuur on kohtueelse menetluse lõpuleviiduks tunnistanud ja esitanud kriminaaltoimiku tutvumiseks KrMS § 224 järgi. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised vahistamistaotluse põhjendatuse arutamiseks ning kinnipidamise ja vahistamise vaidlustamiseks kohtus. Eelnevalt nimetatud tõenditele juurdepääsu võimaldamise otsustab prokuratuur. Prokuratuur võib määrusega keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust (§ 34¹ lg 3).²⁷

Vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku ja muude seaduste muutmise seaduse eelnõu 578 SE²⁸ seletuskirjale võeti kriminaalmenetluse seadustiku eelpool nimetatud muudatustega Eesti õigusesse üle Euroopa Liidu õigusaktid, nende hulgas käesoleva magistritöö sissejuhatuses märgitud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. a direktiiv 2012/13/EL²⁹, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. Eelnõu seletuskirja kohaselt nähakse eelnõus ette eraldi regulatsioon taotlemaks kohtueelse menetluse kestel juurdepääsu

²⁴ E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 132.

²⁵ *Ibid.*, lk 133.

²⁶ Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Uuringu aruanne. Tartu Ülikool 2013, lk 82.

²⁷ RT RT I 2003, 27, 166; RT I, 12.07.2014, 8.

²⁸ Eelnõu nr 578 SE. Vastu võetud seadus avaldatud RT I, 21.06.2014, 36; jõustus 01.07.2014.

²⁹ ELT L 142, 01.06.2012, lk 1–10.

tõenditele, mis on olulised kaitseõiguse tagamise seisukohast, ning tõenditele, mis on olulised isiku kinnipidamise või vahistamise vaidlustamiseks. Eelpool nimetatud eelnõu seletuskirja kohaselt on kahtlustataval õigus tutvuda kõigi kogutud tõenditega, sõltumata sellest, kas need on tema vastu või tema kasuks, hiljemalt siis, kui prokuratuur on tunnistanud kohtueelse menetluse lõpuleviiduks.

Oma seisukoha eelpool nimetatud muudatusettepanekule andis teiste hulgas ka Eesti Advokatuur, leides, et kriminaalmenetluse seadustiku täiendamine §- dega 34' ja 35' ei olnud piisav selleks, et lugeda täidetuks direktiivist 2012/12/EL tulenevad kohustused. Advokatuur põhjendas oma seisukohta sellega, et eelnõuga pakutud KrMS § 34¹ lg 2 ja 3 koostoimes võimaldavad prokuratuuril keelduda juurdepääsu võimaldamist ka sellistele tõenditele, mis on vajalikud kinnipidamise ja vahistamise vaidlustamiseks. Selline regulatsioon ei ole advokatuuri hinnangul kooskõlas direktiivi artikliga 7(1) ega ka EIK praktikaga.³⁰

Kehtiva seadusandluse kohaselt on kaitsjal õigus kriminaalmenetluses astumisest alates tutvuda kaitsealuse ülekuulamise protokolliga ja kahtlustatavana kinnipidamise protokolliga, menetluse lõpuleviimisel esitatakse KrMS §-st 224 juhindudes kaitsjale tutvumiseks kriminaaltoimik. Juhul kui kahtlustatav taotleb ligipääsu tõenditele enne menetluse lõpuleviimist, otsustab selle prokuratuur sõltuvalt seadusega kehtestatud piirangutest. Siin tekib aga prokuratuuril ehk kriminaalmenetluses kaitsja vastaspoolel õigus otsustada, kas selline ligipääsu tagamine on menetluse efektiivsuse mõttes mõistlik. Juhul kui tõendile ligipääs võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui materjalidega tutvumine ohustaks käimasolevat menetlust, võib prokuratuur juurdepääsu võimaldamisest keelduda. Prokuratuuri sellise otsuse peale on õigus esitada kaebus üldises korras.³¹ Üldises korras uurimisasutuse ja prokuratuuri tegevuse peale kaebuse esitamise korral lahendatakse prokuratuurile või Riigiprokuratuurile esitatud kaebus selle saamisest arvestades 30 päeva jooksul. Seejärel, kui isik ei nõustu kaebuse läbi vaadanud Riigiprokuratuuri määrusega, on tal õigus esitada kaebus maakohtu eeluurimiskohtunikule, mille lahendamiseks on eeluurimiskohtunikul aega alates selle saamisest samuti 30 päeva.³²

³⁰ Eelnõu nr 578 SE seletuskiri. Vastu võetud seadus avaldatud RT I, 21.06.2014, 36; jõustus 01.07.2014.

³¹ Eelnõu nr 578 SE seletuskiri. Vastu võetud seadus avaldatud RT I, 21.06.2014, 36; jõustus 01.07.2014.

³² RT I 2003, 27, 166; RT I, 12.07.2014, 8.

Menetlusedokumentide kättesaadavuse problemaatika mõttes peab autor asjakohaseks ka KrMS § 227 lg-t 1 ja 3, mille kohaselt peab kaitsja esitama süüdistatavat õigustavad vastuväited süüdistusele ning neid kinnitavad tõendid. Samas ei ole sellise regulatsiooni sätestamisel arvestatud sellega, millised on kaitsjale tagatud reaalsed võimalused tõendite kogumiseks kaitseks ettevalmistamise staadiumis. Selline võimalus on käesoleval ajal tagatud üksnes KrMS § 225 lg 1 alusel prokuratuurile vastava taotluse esitamise teel. Teisisõnu tähendab see aga, et võrdsete pooltega võistlevas kohtumenetluses otsustab täna kaitse tõendite kogumise põhjendatuse ja vajalikkuse üle tegelikkuses kohtumenetluse teine pool, ehk süüdistaja KrMS § 225 lg 2 alusel. Selline seaduse regulatsioon ei taga kaitsjale piisavalt aega ja võimalusi oma kaitse ettevalmistamiseks ja kohtus vastuväidete esitamiseks põhjendamatu süüdistuse vastu.

1.3 Põhjendatud kuriteokahtlus kui vahistamise eeldus

Kehtivas KrMS-s on vahistamine ja vahistamise alused reguleeritud §-s 130. Nimetatud sätte kohaselt võib kahtlustatava või süüdistatava vahistada prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel, kui 1) kahtlustatav võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või 2) panna jätkuvalt toime kuritegusid. Need on seadusega sätestatud ainsad alused vahistamise, kui kõige rohkem isikuvabadust piirava tõkendi kohaldamiseks kriminaalmenetluses. Seejuures on KrMS kommenteeritud väljaandes rõhutatud, et kohtueelses menetluses on kahtlustatava ja süüdistatava vahistamise vajalikeks eeldusteks esmalt põhjendatud kuriteokahtlus ja teiseks vahistamisaluse olemasolu.³³ Esmase tingimusena võib vabaduse võtmine toimuda vaid seaduses sätestatud juhtudel ja korrassellist põhimõtet nimetatakse seadusreservatsiooniks. Sama põhimõte sisaldub ka EIÕK artikli 5 lõikes 1. Seejärel esitab PS § 20 ammendava loetelu olukordadest, mil vabaduse võtmine on lubatav:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
- 2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;
- 3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigigorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks;

³³ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 130 komm. 5.

- 4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigigorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
- 5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
- 6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.³⁴

Ammendavus tähendab seda, et seadusega ei saa luua täiendavaid vabaduse võtmise aluseid. Eelpool loetletu langeb suuresti kokku EIÕK artikli 5 lg 1 punktides a-f sätestatuga, mille kohaselt ei või kellelki võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud korras järgmistel juhtudel:

- a) seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel;
- b) seaduslik vahistamine või kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks;
- c) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, et tuua ta pädeva õigusvõimu ette põhjendatult kahtlustatuna õiguserikkumises või kui põhjendatult peetakse vajalikuks takistada õiguserikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda;
- d) seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusvõimu ette toomiseks;
- e) seaduslik kinnipidamine, takistamaks nakkushaiguste levikut, samuti ebat terve psüühikaga isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine;
- f) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, vältimaks tema loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid tema väljasaatmiseks või -andmiseks.³⁵

Igasugune riigivõimude tegevus isikult vabaduse võtmisel peab olema ka sisuliselt kantud vastavast eesmärgist, näiteks kuriteo ärahoidmine või süüdimõistva kohtuotsuse täitmine.³⁶ Millistel asjaoludel on vahistamine kooskõlas seadusest tulenevate alustega, ehk millistel juhtudel on võimalik järeldada, et isik võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või

³⁴ RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.

³⁵ RT II, 1996, 11, 34

³⁶ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 130 komm. 2.

jättkuvalt toime panna kuritegusid, on ulatusliku diskretsiooniga otsus, mille õiguspärasuse kujundamisel on kaalukas roll kohtupraktikal.³⁷

Kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumise või pakkumineku oht vahistamisalusena on otseselt seotud vajadusega tagada kriminaalmenetluse toimetamine. Isik peab olema kättesaadav tema suhtes menetluse läbiviimiseks. Kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumine tähendab sellist tahtlikku käitumist, millega isik püüab vältida enda suhtes menetluse läbiviimist. Ohule, et isik võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda võib viidata isiku eelnev käitumine samas või muus kriminaalmenetluses. Samuti see, kui isik ei ole menetleja kutsel ilmunud mõjuva põhjusega. Samuti võetakse sellise ohu hindamisel arvesse isiku tugevaid seoseid välisriigiga (pere, töökoht), menetletava teo olemust või ähvardava karistuse raskust. Samas on oluline märkida, et teo, mille toimepanemises isikut kahtlustatakse, raskus ei ole iseseisvaks vahistamise aluseks.³⁸

Uute kuritegude toimepanemise oht vahistamise alusena on küll otseselt seotud kriminaalmenetluse toimetamisega, kuid on ka selge eripreventiivse eesmärgiga. Sellele vahistamisalusele tuginemine on põhjendatud eeskätt juhul, kui oletatavad tulevikukuriteod on seotud toimetatava kriminaalmenetluse takistamisega. Seejuures kriminaalasjas tõe tuvastamise takistamine ei ole iseseisev vahistamisalus, kuid võimalus, et kahtlustatav või süüdistatav paneb kriminaalmenetluse takistamiseks toime uusi kuritegusid, on käsitletav § 130 lg-s 2 nimetatud vahistusalusena. Oluline eeltingimus on see, kui saab rääkida konkreetsetest faktidest, mis muudavad kõnealuse võimaluse tavapärasest tõenäolisemaks. Näiteks kahtlustatav on varem püüdnud tunnistajaid ebaseaduslikult mõjutada; ta on kuriteo toimepanemisel või pärast seda ähvardanud kannatanule või tunnistajale tõeste ütluste andmise korral kätte maksta; kannatanu või tunnistaja on kahtlustatavast erilises sõltuvuses või tema mõju all; kahtlustatavat on varem karistatud õigusemõistmisvastaste kuritegude eest. Riigikohus on asunud seisukohale, et üldjuhul ei ole karistatav see, kui isik kõrvaldab teda süüstavaid tõendeid või esitab ametivõimudele ebaõigeid andmeid eesmärgiga mitte paljastada enda kuritegu. Vahistamiseks võib alust anda oht, et kahtlustatav või süüdistatav võib vabaduses viibides kihutada võimalikku tunnistajat valeütlusi andma või valeütluste

³⁷ Vahistamised. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus 2007.

³⁸ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 130 komm. 5.2.1.

andmisele kaasa aidata, sundida kedagi valeütlosti andma või panna tõendusteabe kõrvaldamiseks toime isiku- või varavastase kuriteo.³⁹

Põhjendatud kuriteokahtlus on vahistamise absoluutne eeltingimus tagamaks seda, et isikult vabaduse võtmise eesmärk on tema kriminaalasja kohtulik arutamine (isiku toimetamine kohtu ette). Vahistamise eeltingimuse mõttes on põhjendatud kuriteokahtlusest alus rääkida siis, kui kohus jõuab senise kohtueelse menetluse tulemuste põhjal veendumusele, et suure tõenäosusega on kahtlustatav või süüdistatav kas kuriteo täideviija või sellest osavõtja.⁴⁰

1.4 Vahistuse põhjendatuse kontroll

Nagu eelnevalt märgitud, on KrMS § 130 kohaselt vahistamise aluseid kaks- isik võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoida või jätkuvalt kuritegusid toime panna. Vahistamisaluse olemasolu tõendamise koormis lasub prokuratuuril. See tähendab, et prokurör saab vahistamist taotleda vaid juhul, kui ta on piisavalt veendunud vahistamise põhjendatuses ja vajalikkuses ning suudab vahistamise aluse olemasolu tõendada ka eeluurimiskohtunikule, kes vahistamise üle otsustab.

Vahistuse (ja kautsjoni) põhjendatuse kontrolli reguleerib KrMS § 137⁴¹, mille kohaselt võib kahtlustatav, süüdistatav või kaitsja esitada kohtule taotluse kontrollida vahistuse põhjendatust vahistamisest kahe kuu möödumisel. Eeluurimiskohtunik vaatab vastava taotluse läbi selle saamisest viie päeva jooksul. Eeluurimiskohtunik kutsub vahistuse põhjendatuse kontrolli taotluse läbivaatamiseks kohale prokuröri ja kaitsja ning vajaduse korral vahistatud isiku. Taotluse lahendamiseks tutvub eeluurimiskohtunik kriminaaltoimikuga. Kohtumäärus, millega kohus taotluse lahendab, ei kuulu edasikaebamisele.

Kui vahistustähtaja pikendamise korral peab menetleja põhjendama, miks isikut on jätkuvalt vaja vahi all hoida, siis vahistuse põhjendatuse kontrolli mehhanism eeldab, et tõendamiskoormis on ümber pööratud. Seda seetõttu, et vahistuse põhjendatuse kontrolli mehhanismi puhul peavad vahistatu ja tema kaitsja põhjendama, et vahistamise järgsel perioodil on aset leidnud sellised muudatused, mille tõttu ei saa vahistuse jätkumist enam lugeda põhjendatuks.⁴²

³⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 130 komm. 5.2.2.

⁴⁰ *Ibid.*, § 130 komm. 5.1.

⁴¹ RT RT I 2003, 27, 166; RT I, 19.03.2015, 21.

⁴² E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 213.

Seaduse sõnastuses ei ole otseselt sätestatud seda, milline peaks olema informatsioon taotluses, mille vahistatu esitab kohtule vahistuse põhjendatuse kontrolliks, kuid käesoleva magistr töö autor leiab, et sellise informatsiooni kvaliteet on taotluse lahendamisel väga oluline. Seda eriti sellisel juhul, kui vahistatu soovib tõendada, et tema vahistamise aluseks olevad asjaolud on ära langenud. Loogiliselt ei saa eeldada, et vahistatud isikul on sama tugevad tõendid kui prokuröri, kes taotleb isiku vahistamist, kuna kohtueelses menetluses toimub kogu tõendusteabe kogumine prokuratuuri juhtimisel. Seega on väga oluline, et kohtueelse menetluse selles staadiumis oleks kaitsjale võimaldatud juurdepääs samadele tõenditele ja dokumentidele, millele tugineb prokurör.

Kuna tõkendi kohaldamisel piiratakse oluliselt sellele allutatu õigusi, tuleb isikule tagada võimalus taotleda regulaarselt kohtulikku kontrolli selle üle, kas tõkendi kohaldamine on jätkuvalt põhjendatud. Vastav õigus tuleneb ka EIÕK artikli 5 lõikest 4. Sellise perioodilise kontrolli kohustus on seejuures seotud ka EIÕK artikli 5 lõikega 3- vahistatu õigusega kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul või vabastamisele kuni asja arutamiseni. Nii Eesti kohtupraktika kui ka EIK seisukohtade kohaselt peab isiku vahi all hoidmise vajadus olema põhjendatud kogu vahi all viibimise aja jooksul kuni kohtuotsuse tegemiseni.⁴³ Seega esialgselt põhjendatud vahistamismäärusest ei piisa, et hoida isikut vahi all kogu kohtueelse menetluse jooksul, Eesti seadusandluse kohaselt kuus kuud.

Kuigi KrMS §-s 137 ei ole otsesesõnu öeldud millised võiksid täpsemalt olla kõnealuse taotluse lahendamise tulemused, ei tohiks siiski olla üllatus, kui eeluurimiskohtunik vahistuse põhjendatuse kontrollimise tulemusel vabastab vahistatud isiku tuginedes KrMS § 134 lg-le 2- vahistamise alus on ära langenud. Samas, õigesti tuvastatud vahistamise aluse puhul on ebatõenäoline rääkida sellest, et see lihtsalt langeb ära. Tunduvalt tõenäolisem on, et vahistuse põhjendatuse kontrollimisel selgub, et põhjendatud kuriteokahtlus vahistamise eeldusena ei ole enam põhjendatud. Eeluurimiskohtunikul võiks olla täiendavalt alust kahelda vahistuse kestvas põhjendatuses näiteks siis, kui kriminaaltoimikust nähtub, et viimase 2 kuu jooksul ei ole tehtud ühtegi menetlustoimingut.⁴⁴

⁴³ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 137 kamm. 1.

⁴⁴ E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 213-214.

Nähtuvalt Justiitsministeeriumi poolt koostatud kriminaalpoliitika analüüsist vahistamise kestvuse üle 2013.aastal⁴⁵ viibis 17.11.2014.a Eestis vahi all 771 isikut. Tuginedes aga esimese ja teise astme kohtute 2014.a statistilistele koondandmetele⁴⁶ saabus 2014. aasta jooksul 84 taotlust vahistuse põhjendatuse kontrolliks. See tähendab, et arvestatavalt suur hulk vahistatud isikuid ei esita oma vahi all pidamise põhjendatuse kontrolliks kohtule vastavat taotlust. Autori hinnangul on vähetõenäoline, et kõikide vahistatud isikute meelest on nende vahi all pidamine põhjendatud või puudub vahistatud isikutel huvi selle üle, et kohus kontrolliks kas isiku jätkuv vahi all pidamine on endiselt õigustatud. Loogiline oleks siinkohal eeldada, et vahistatud isikud ei ole tihti kursis võimalusega esitada selline taotlus kuna nendele ei ole sellist õigust menetluse käigus tuvastatud. Samuti on tõenäoline, et vahistatud isik ei pruuni olla kursis tema suhtes läbiviidava menetluse käiguga ning seetõttu ei aima, et kriminaalmenetlus võib olla jõudnud sellisesse faasi, kus menetlust ei ole enam vaja tagada vahistamisega. Kuna automaatset kohtulikku kontrolli ei toimu, võib jääda märkamatuks asjaolu, kui kohtueelse menetluse käigus on tuvastatud sellised tõendid, mis välistavad vahistamise alused.

Vahistuse põhjendatuse kontrolli mehhanismi üheks olulisemaks osaks on KrMS § 137 lg-s 4 sätestatud eeluurimiskohtuniku kohustus omal initsiatiivil (sõltumata taotlusest) kontrollida nende isikute vahistuse põhjendatust, kelle vahistustähtaega on pikendatud üle 6 kuu.⁴⁷

Eelnevast tulenevalt leiab autor, et kehtiv vahistuse põhjendatuse kontrolli süsteem põhineb eeskätt eeldusel, et kui kohus on juba kord leidnud, et isiku vahistuseks esineb nii põhjendatud kuriteokahtlus kui ka vahistamisaluste olemasolu, siis eeldab riik, et vastavad eeldused on täidetud ka terve vahistamise vältel. Seadusandja ei ole pidanud vajalikuks automaatset vahistuse põhjendatuse kontrolli enne, kui vahistustähtaeg on pikendatud üle 6 kuu. Seega võib järeldada, et seadusandja meelest ei ole tõenäoline, et vahistamise eelduste olemasolu muutub vahistamise maksimaalse kestuse, ehk kuue kuu jooksul, ent möönab sellist võimalust, andes vahistatud isikule võimaluse esitada taotlus selle kontrollimiseks.

⁴⁵Klopets, U. Vahistamise kestuse ülevaade 2013. aastal. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2014.

⁴⁶I ja II astme kohtute 2014.a statistilised koondandmed, 2014.a jooksul saabunud kohtumenetluste arv ja lahendatud kohtumenetluste arv. Kättesaadav: http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_2014.a_statistilised_koondandmed.pdf (10.05.2015)

⁴⁷E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 214.

1.5 Kohtupraktika areng

Nagu sissejuhatuses märgitud, on käesoleva magistritöö põhiline probleempüstitus see, kuidas on Eestis siseriiklikult ja EIÕK-s reguleeritud kahtlustatava või kaitsja õigus tutvuda kohtueelses menetluses kogutud tõenditega selleks, et vaidlustada vahistamine vahistatuse põhjendatuse kontrolli menetluse käigus. Nagu juba eelnevalt märgitud ei ole seaduses otsesõnu märgitud, milline peab olema vahistatud isiku taotlus vahistatuse põhjendatuse kontrolliks. Taotluse eesmärgist tulenevalt- saavutada vahistuse lõpetamine- peaks taotluse sisu olema selline, mis näitab ja põhjendab, et vähemalt üks vahistuse eeldustest on ära langenud.⁴⁸ Kuna põhjendatud kuriteokahtluse kui vahistamise eelduse suhtes on Riigikohtu praktikas läbi aastate erinevaid seisukohti ja tähelepanekuid leiab töö autor, et teemapüstituse selguse mõttes on asjakohane neist tähtsamad siinkohal välja tuua.

Riigikohtu lahendites on korduvalt märgitud, et vahistamise näol on kriminaalmenetluses tegemist kahtlustatava või süüdistatava põhiõiguste kõige intensiivsema riivega. Viidates ka EIÕK artikli 5 kohaldamispraktikale EIK poolt on Riigikohus mitmel korral toonitanud vajadust iga üksiku kriminaalasja puhul kogu kriminaalmenetluse vältel jälgida, et vahi all peetaks isikuid üksnes siis ja nii kaua, kui see on kriminaalmenetluse tagamiseks tõepoolest vältimatult vajalik.⁴⁹

Riigikohus on põhjendatud kuriteokahtlusega seondult selgitanud korduvalt. Kriminaalkollegium selgitas 11.12.2006 määruses nr 3-1-1-103-06 et põhjendatud kuriteokahtlus on vahistuse kui kahe põhiõiguse- üldise vabadusõiguse ja süütuse presumptsiooni- kõige tõsisema riive lubatuse absoluutne eeltingimus. Samuti selgitab kollegium nimetatud kohtumääruses, et kuriteokahtlus- ka siis, kui see on piisavalt põhjendatud ja kui on tegemist raske kuriteo kahtlusega- ei saa ainuüksi ja iseenesest tuua kaasa isiku vahistamist. Kohus on pädev isikut vahistama alles siis, kui lisaks põhjendatud kuriteokahtlusele on tuvastanud ka Põhiseadusega kooskõlas oleva ja KrMS-s sätestatud vahistamisaluse olemasolu. Isiku vahistamine ilma seaduslikku vahistamisalust tuvastamata kujutab endast nii üldise vabadusõiguse kui ka süütuse presumptsiooni olulist rikkumist.⁵⁰

Eelpool nimetatud määruses seadis Riigikohus esimest korda selged kriteeriumid vahistamise, kui kõige rangema seadusega lubatud meetme kohaldamiseks. Samuti toonitas kollegium, et

⁴⁸ E. Kergandberg; M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 213.

⁴⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 130 komm. 1.

⁵⁰ RKKKm 11.12.2006, 3-1-1-103-06, p 10.

vahistamismenetlus ei ole kriminaalasja sisuline arutamine ega süüküsimuse lõplik lahendamine ning seetõttu ei laiene vahistamismenetlusele ka kõik KrMS §-st 14 tulenevad võistleva kohtumenetluse reeglid. Seega asus Riigikohus seisukohale, et kohtueelne uurimine ei pea tuginema poolte võrdsuse põhimõttele.

Riigikohtu 03.03.2008 määruses nr 3-1-1-80-07 selgitab Riigikohus, et EIK praktikas on väljendatud püüdlust selle poole, et EIÕK-ga ühinenud riigid astuksid seadusandlikult samme põhiõigusi vähemintensiivselt riivavate vahistamise alternatiivide kujundamiseks. Kolleegium selgitab, et erinevate riikide praktikas on korduvalt leidnud kinnitust, et teatud piisava suurusega kautsjonisumma omandiõiguse riivena võib mõnede isikute puhul vältida kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumist või kuritegude jätkuvat toimepanemist sama efektiivselt nagu vahistamine. Lähtudes põhimõttest, et kõigi muude võrdsete tingimuste korral tuleb alati eelistada põhiõiguste vähemintensiivset riivet, ongi kõnealustel juhtudel kautsjoni kohaldamine kolleegiumi hinnangul igati näidustatud. Samas märgib kolleegium, et ka sellel isikul, kelle suhtes on kohaldatud kautsjonit, peab kriminaalmenetluses olema võimalus tõstatada küsimust põhiõiguse riive kestvast põhjendatusest taotledes sarnaselt vahistamisele kautsjoni põhjendatuse kontrolli. Põhiseaduse § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste pidev kohustus. Seetõttu peab ka menetleja kriminaalmenetluse igal ajahetkel hoolitsema selle eest, et kõik põhiõiguste riived oleksid kestvalt põhjendatud. See tähendab, et kautsjon tuleb isikule tagastada, kui selle kohaldamise alused on ära langenud ning kahtlustatav või süüdistatav ei ole rikkunud kautsjoni tingimusi. Kriminaalkolleegium leidis nimetatud määruses, et aluse kautsjoni tagastamiseks, kui selle kohaldamise alused (vahistamise alused) on äralangenud ja isik ei ole kautsjonitingimusi rikkunud, annab KrMS § 135 lg 7 p 1. Kahtlustataval on õigus kohtueelses menetluses taotleda eeluurimiskohtunikult kontrollimist, kas kautsjoni, nagu ka vahistamise, jätkuv kohaldamine on enam põhjendatud. Aluse sellise taotluse esitamiseks kahtlustatavale ja süüdistatavale annavad KrMS § 34 lg 1 p 8, § 127 lg 2 ja § 135 lg 1 nende koostoimes. Selliste taotluste lahendamisel tuleb kontrollida vahistamisaluse põhimõttelist olemasolu isiku suhtes, kellele oli kohaldatud kautsjonit. Kui kontrollimisel sedastatakse, et enam ei ole põhjust rääkida vahistamisalusest, tuleb kautsjon tagastada.⁵¹

⁵¹ RKKKm 03.03.2008, 3-1-1-80-07.

Riigikohtu 20.05.2008 kohtumääruses nr 3-1-1-30-08 kordas kolleegium oma seisukohta selle kohta, et vahistamismäärusest peab üheselt nähtuma, et kohus on lugenud tuvastatuks nii põhjendatud kuriteokahtluse kui ka vahistamisaluse olemasolu. Nimetatud määruses lisas kriminaalkolleegium tingimuse, et lisaks tuleb vahistamismääruses esitada põhjendused, millistest asjaoludest ja tõenditest tulenevalt esineb kohtu arvates nii põhjendatud kuriteokahtlus kui ka vahistamisalus. Seejuures ei piisa üksnes konstateeringust, et kahtlustatav võib vabaduses viibides jätkuvalt toime panna kuritegusid, vaid kohtul tuleb tugineda sellist kahtlust kinnitavale konkreetsele teabele. Põhjendatud kuriteokahtluse kindlakstegemisel piisab asjaolude tuvastamisest, mille pinnalt on võimalik sedastada isiku käitumises kuriteotunnuseid ja selline otsustus ei kujuta endast isiku süüküsimuse lõplikku lahendamist. Seejuures ei pea kohus kogutud tõendeid analüüsima sama põhjalikult nagu see on nõutav kohtuliku arutamise raames süüdistatava süü küsimuse otsustamisel.⁵²

Vahistamisaluse kohta, kui on oht kuritegude toimepanemiste jätkumises, on Riigikohus 08.12.2009 määruses nr 3-1-1-108-09 selgitanud järgmist. Vahistamisaluse olemasolu sedastamine tähendab sisuliselt selle negatiivse tulevikuproгноosi esitamist vahistatava käitumise kohta, mida vahistamine võimaldab vältida. Kuritegude jätkuva toimepanemise oht vahistamisalusena tähendab seda, et oletatavasti toimepandud kuritegude uurimiseks alustatud kriminaalmenetlus ei suuda iseenesest vältida isiku poolt uute kuritegude toimepanemist, kui isiku vabadust ei piirata. Samas ei saa sellist tulevikuproгноosi tuletada vahetult kuriteokahtlusest ega ka mitte väidetavalt juba toimepandud kuriteo raskusest. See tähendab, et vahistamisalust ei tohi sisustada ainuüksi kuriteokahtluse kui vahistamise eeldusega. Vahistatava senise käitumise kohta on kohtul kindlasti olemas isiku kuriteokahtluse põhjendatust kinnitavad andmed, sest ilma nendeta ei saaks vahistamisaluse tuvastamise küsimus aktualiseeruda. See tähendab, et igati loogiline ja õiguslikult aktsepteeritav ongi see, kui kõnealust tulevikuproгноosi põhjendatakse kuriteokahtlusega seonduvate mineviku sündmuste pinnalt. Riigikohtu varasemast praktikast nähtub, et kuritegude jätkuva toimepanemise oht on suur eeskätt nõndanimetatud sõltuvuskuritegude puhul. Sellisteks kuritegudeks on näiteks seksuaal- ja narkokuriteod; teatud juhtudel ka vargused ja arvutikuriteod. Kuna sedalaadi kuritegude toimepanemine on olulisel määral tingitud teatud isikulistest asjaoludest, siis võib põhimõtteliselt ka ühe sedalaadi kuriteo toimepanemise kahtluse pinnalt prognoosida selliste kuritegude jätkumise ohtu. Samuti kordas kolleegium nimetatud määruses oma seisukohta, et kuritegude jätkuva toimepanemise tõenäosus on

⁵² RKKKm 20.05.2008, 3-1-1-30-08 p 8-9.

suurem nende kahtlustavate puhul, keda on varem süüdi tunnistanud ja karistatud, kuid keda karistused ei ole suunanud õiguskuulekale käitumisele.⁵³

Kuriteokahtluse nõuetekohase põhistamise kohta selgitas kriminaalkolleegium oma 12.04.2012 asjas nr 3-1-1-32-12, et ei piisa sellest, kui kohus vaid loetleb kriminaaltoimikus olevaid tõendeid, mis tema arvates kuriteokahtlust kinnitavad. Kohtul tuleb otsustada nendes tõendites sisalduvale konkreetsele teabele, mis kohtu hinnangul viitab võimalusele, et vahistamistaotluses nimetatud isik võib olla kuriteo täideviijaks või sellest osavõtjaks. Kohus peab tõenditest tehtud järeldust kuriteokahtluse olemasolu või puudumise kohta ka põhistama, ehkki seda mitte samavõrd põhjalikult nagu kohtuotsuses isiku süüküsimust lahendades.⁵⁴

10.01.2013 kriminaalasjas nr 3-1-1-127-12 üritas kolleegium ühtlustada vahistamisega seonduvat kohtupraktikat. Antud asjas viidati nii prokuratuuri vahistamistaotluses kui ka maa- ja ringkonnakohtute määrustes, et isiku vahistamise üle otsustamisel võib lähtuda EIK praktikas lubatavaks peetud vahistamisalustest, milleks on tunnistajate mõjutamise kahtluse olemasolu ja tõendite kõrvaldamise ning õigusemõistmist kahjustavate kokkulepete sõlmimise oht. Kolleegium kordas oma seisukohta, mille kohaselt ei tohi kahtlustatavat kriminaalmenetluses vahistada mitte mingil muul hälbival põhjusel. EIK praktikas ühe või teise riigi õiguskorras eksisteerivate vahistamisaluste lubatavaks pidamine EIÕK artikli 5 lg 1(c) kontekstis ei muuda vastavat vahistamisalust automaatselt ja vahetult Eesti õiguskorra osaks. Konventsiooni artikli 5 lg 1 kohaselt on igaühel õigus vabadusele ja turvalisusele ning kellelki ei või võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud korras samas artiklis loetletud juhtudel. Sätte seisukohalt on keskse tähendusega põhimõte, et vabaduse võtmine peab toimuma siseriiklikus seaduses kindlaksmääratud korras ega tohi olla meelevaldne, mis tugineb omakorda õiguskindluse printsiibile – isiku jaoks peab olema ettenähtav, mis tingimustel on võimalik talt vabadust võtta. Seaduses kindlaksmääratud kord eeldab seega nii materiaal- kui ka menetlusõiguses selgelt määratletud aluseid ja korda vabaduse võtmiseks. Sellest tulenevalt on EIK küll õigustatud hindama, kas vabaduse võtmisel oli järgitud siseriiklikku õigust, kuid tema pädevuses ei ole siseriikliku õiguse täiendamine uute vahistamisaluste loomise kaudu. Juba oma eesmärgist tulenevalt ei saa EIÕK artikli 5 ja selle alusel kujundatud kohtupraktika olla kuriteos kahtlustatava isiku olukorra halvendamise õiguslikuks aluseks.⁵⁵

⁵³ RKKKm 08.12.2009, 3-1-1-108-09.

⁵⁴ RKKKm 12.04.2012, 3-1-1-32-12, p 9.1.

⁵⁵ RKKKm 10.01.2013, 3-1-1-127-12.

Eestis on kahtlustatava õigusi tutvuda toimiku materjalidega siseriikliku kohtu tasandil käsitletud Riigikohtu põhiseaduslikku järelevalve kolleegiumi 10.06.2010.a määruses nr 3-4-1-4-10.⁵⁶ Nimetatud kohtuasjas ei võimaldatud kinnipeetud isikule tutvuda tõenditega, mille alusel otsustati tema kinnipidamine. Kaitsja arvates oli kriminaalmenetluse seadustiku vahistamise ja vahistatuse põhjendatuse kontrolli menetlus toonud kaasa kinnipeetud isiku põhiõiguste rikkumise, sest ei kohusta esitama kaitsjale tõendeid vahistamise eelduse ja aluse kohta. Kolleegium jäi antud kohtuasjas seisukohale, et vahistamise põhjendatuse kontrolli taotluses kaebas kaitsja sisuliselt prokuröri tegevuse peale, jättes sellega aga eelneva kaebemenetluse Riigiprokuratuuris tegemata. Eeluurimiskohtunik jättis kaebuse prokuröri tegevuse peale sisuliselt läbi vaatamata ega võtnud seisukohta KrMS regulatsiooni põhiseadusele vastavuse kohta. Kolleegium märkis täiendavalt, et vahistatul oleks olnud võimalus taotleda KrMS regulatsiooni põhiseadusvastaseks tunnistamist ja kohaldamata jätmist vahistamise määruskaebe korras vaidlustamisel ringkonnakohtus.⁵⁷

⁵⁶ RKPJKm 10.06.2010, 3-4-1-4-10.

⁵⁷ RKPJKm 10.06.2010, 3-4-1-4-10, p 17-18.

2. EIÕK-st tulenevad nõuded kahtlustatava õigusele tutvuda kriminaalasja materjalidega ja asjakohane EIK praktika

Põhiõiguste kaitset Euroopas loetakse üheks tõhusamaks maailmas, kuid samas ka üheks keerulisemaks. Nimelt eksisteerib samas geograafilises ruumis korraga kolm normatiivset korda. Need on põhiseadusega loodud rahvuslik, Euroopa Nõukogu liikmete loodud rahvusvaheline ja Euroopa Liidu õiguskord. Kõige olulisemateks allikateks on nendes süsteemides Eesti põhiseadus, eriti selle II peatükk; Euroopa Nõukogu raames 4. novembril 1950.a Roomas koostatud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon koos hilisemate muudatuste ja lisaprotokollidega ning 2000.a alla kirjutatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta, mis on alates 1. detsembrist 2000.a õiguslikult siduv põhiõiguste allikas. Seega iseloomustab Euroopa põhiõiguste süsteemi kolmekihiline struktuur, milledest kõigil osadel on oma põhiõiguste kataloog ning institutsioonid, sealhulgas kohtud, mis peaksid tagama põhiõiguste austamise.⁵⁸

Käesolevas magistritöös keskendub autor eelkõike EIÕK-st tulenevatele nõuetele seoses vahistamisega ja kahtlustatava õigustele ja nende võrdlusele Eesti õiguskorraga.

Põhiseaduse § 3 lg 1 kohaselt on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Sellest tulenevalt võivad rahvusvahelise õiguse normid kõrvuti Eesti riigorganite vastuvõetud õigusnormidega luua Eesti avaliku võimu organitele ning nende jurisdiktsioonile alluvatele eraisikutele õigusi ja kohustusi. Samuti kaasneb sellega võimalus tugineda nendele normidele Eesti kohtutes.⁵⁹

Riigikogu võttis 13.03.1996.a vastu “Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr. 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr. 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seaduse”.⁶⁰ Seega on EIÕK Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Õigusnormide hierarhias asub konventsioon põhiseaduse ja seaduste vahel.

⁵⁸ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk 13.

⁵⁹ Madise, Ü; Aaviksoo, B; Kalmo, H; Mälksoo, L; Narits, R; Pruks, P; Vinkel, P. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, lk 71.

⁶⁰ RT II, 1996, 11, 34.

EIÕK artikli 32 kohaselt kuulub konventsiooni tõlgendamine EIK kompetentsi, seega on ka EIK kohtulahendid kui EIÕK tõlgendamise praktika Eesti õigussüsteemi osaks. Riigikohus on markeerinud konventsiooni ja EIK praktika positsiooni Eesti õigussüsteemis oma 20.09.2002 otsuses nr. 3-1-1-88-01⁶¹, märkides, et tulenevalt põhiseaduse § 3 lõikest 2 ja § 123 lõikest 2 EIÕK ja samuti EIK seisukohad selle konventsiooni tõlgendamisel Eesti õigussüsteemi lahutamatud osad, mis on prioriteetsed ka Eesti seaduste suhtes.

2.1 EIÕK vahistamise regulatsioon

EIÕK artikkel 5 kaitseb isiku vabadust ja turvalisust. Artikli esmane eesmärk seejuures on tagada, et kellegi isikuvabadust ei rikutaks meelevaldselt. Artikli 5 kohaldamisalasse kuulub kolm aspekti. Esimeseks aspektiks on põhjalik nimekiri juhtudest, mil isikult saab õiguslikult vabaduse võtta (artikli 5 lg 1 punktid a-f). Teiseks aspektiks on nimekiri menetluslikest tagatistest mis peavad olema täidetud, et isikult saaks õiguslikult võtta vabaduse artikli 5 alusel. Ning kolmas aspekt on see, et isik, kellelt on seadusevastaselt võetud vabadus, omab õigust sellise rikkumise kompensatsiooniks.⁶²

Artikli 5 eesmärk on tagada isiku vabadus ja eelkõige anda tagatis omavolilise vahistamise või kinnipidamise vastu. Seda eesmärki püütakse täita välistades mistahes vahistamise või kinnipidamise vormi ilma seadusliku organi ja korrektse kohtuliku kontrollita. Nagu käesoleva peatüki alguses selgus, sõnastab Artikli 5 lg 1 ammendavalt ainsad tingimused, mille alusel võib isikult tema vabaduse võtta, ja neid tuleb tõlgendada kitsalt. Artikli 5 lõiked 2-5 sätestavad kinnipeetud isikutele teatud õigused.⁶³

Järgnevalt analüüsib autor artikli 5 lg 1 punktides a-f sätestatud erandeid, kasutades nende igaühe mõtte eraldi lahtikirjutamisel Robin C.A. White ja Claire Ovey poolt koostatud raamatut “The European Convention on Human Rights”, mis ilmus Oxford University Press kirjastuselt 2010 aastal ning mis on magistritöö kirjutamise ajal viimane trükk sellest raamatust. Käesoleva magistritöö autor kasutab käesolevas alapeatükis eelpool nimetatud autorite poolt kirjutatud konventsiooni selgitavat raamatut just seetõttu, et selles kajastuvad EIK poolt konventsiooni tõlgendavad põhimõtted viimatiste kohtulahendite valguses.

⁶¹ RKKKo 20.09.2002, 3-1-1-88-02.

⁶² Patel, P. Focus on Article 5 of the ECHR. Judicial Review 2005, vol 10, issue 2, lk 303.

⁶³ White, R.; Ovey, C. The European Convention on Human Rights. New York: Oxford University Press 2010, lk 209.

Konventsiooni sõnastuse kohaselt käsitleb EIÕK artikkel 5 igaühe füüsilise vabaduse kaitset meelevaldse vahistamise ja kinnipidamise eest, sätestades, et igaühel on õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. Nimetatud sätte kohaselt ei või kellelki võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud juhtudel, milledeks on:

- a) Seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel. Regulatsiooni mõtte kohaselt peab seaduslik olema just kinnipidamine, mitte süüdimõistev kohtuotsus. Vahistamise seaduslikkus lõppeb siis, kui inimene on kandnud ära kohtuotsusega temale määratud vangistuse. Isiku jätkuv vahistamine pärast kohtuotsusega määratud vangituse lõppu on konventsiooni artikli 5 rikkumine.⁶⁴
- b) seaduslik vahistamine või kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks. Regulatsiooni sõnastuse esimene pool lubab kinnipidamise kui ei täideta kohtu seaduslikku korraldust. See võib muuhulgas tähendada kinnipidamist, et kindlustada isiku viibimine kohtuistungil kui isik peaks jätma täitmata kohtupoolsed korraldused istungile ilmumise kohta või vangistust, kui isik jätab maksmata temale määratud trahvisumma. Regulatsiooni sõnastuse teine pool lubab kinnipidamise, et kindlustada seadusega ettenähtud kohustuste täitmine. Seejuures on tähtis silmas pidada, et vahistamine artikli 5 lg 1(b) alusel oleks alati proportsionaalne taotletava eesmärgiga.⁶⁵
- c) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, et tuua ta pädeva õigusvõimu ette põhjendatult kahtlustatuna õiguserikkumises või kui põhjendatult peetakse vajalikuks takistada õiguserikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda. Artikli 5 lg 1(c) on jaotatud tingimustesse, milledest kõik peavad olema täidetud, et arest või vahistamine oleks kohaldatav EIÕK tähenduses. Nimetatud tingimusteks on, et arest või kinnipidamine peab olema seaduslik; arest või kinnipidamine peab olema teostatud selleks, et tuua isik pädeva õigusvõimu ette ning et kinnipeetud isiku suhtes peab olema põhjendatud kahtlus õiguserikkumise toimepanekus või selles, et ta paneb õiguserikkumise toime. Seejuures on nüüdseks viimatiste EIK lahenditega konventsiooni tõlgendamisel tehtud selgeks, et need tingimused ei luba siiski ennetavat kinnipidamist. Selle sätte alusel ei saa

⁶⁴ White, R.; Ovey, C. The European Convention on Human Rights. New York: Oxford University Press 2010, lk 224.

⁶⁵ *Ibid.*, lk 227.

kinni pidada isikut, kes ei ole veel õigusrikkumist toime pannud.⁶⁶ Põhjendatud kuriteokahtluse osas peatub käesoleva töö autor magistrirühma alapeatükis 2.1.2.

- d) seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusvõimu ette toomiseks. Artikli 5 lg 1(d) lubab kinnipidamise kahes erinevas olukorras. Regulatsiooni sõnastuse esimene pool katab kohustuslikku viibimist koolis seadusliku korralduse alusel, mis võiks muul juhul olla võrdväärne vabadusekaotusega konventsiooni artikli 5 lg 1 alusel. Kusjuures regulatsiooni sõnastusest ei tulene, et sellise seadusliku korralduse peaks andma kohus. Alaealisel, kes on seadusliku korralduse alusel kinnipeetud hariduslikuks järelevalveks, on õigus taotleda korralduse läbivaatamist konventsiooni artikli 5 lg 4 korras. Regulatsiooni sõnastuse teine pool aga lubab alaealise kinnipidamise, et toimetada ta pädeva õigusvõimu ette kes peaks otsustama tema kinnipidamise eelpool nimetatud seadusliku korralduse alusel. Artikli 5 lg 1(d) kasutamise pädevus on seega alaealiste kohtutes ning ei kuulu rakendamisele kriminaalasjades.⁶⁷
- e) seaduslik kinnipidamine, takistamaks nakkushaiguste levikut, samuti ebaterve psüühikaga isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine. Artikli 5 lg 1(e) koondab enda alla grupi sellistest isikutest, kelle kinnipidamine võib olla õigustatud avaliku huvi kaitsest: nakkushaigust kandvad isikud, ebaterve psüühikaga isikud, narkomaanid ja hulkurid. Regulatsiooni sõnastusest ei tulene nõuet, et kinnipidamine peab olema kehtestatud kohtu poolt, see võib olla ka haldusorgani seaduslik korraldus, ent sellisel juhul peaks selline korraldus olema allutatud kohtulikule kontrollile.⁶⁸ Käesoleva sätte puhul on näiteks Eestis kehtiva õiguskorra puhul problemaatiline küsimus selles, et psüühikahäire ja selle raskuse ning isiku ohtlikkuse tuvastamisel sõltub kohus psühhiaatritelt saadavast informatsioonist. Arvamuse andnud arsti või eksperdiarvamuse andnud eksperdi seisukohal ei ole aga sarnaselt teiste tõenditega kindlaksmääratud jõudu. Üksnes psühhiaatri väitest, et isikul esineb raske psüühikahäire ja et isik on ohtlik, ei piisa. Kohtule peab saama selgeks see, miks psühhiaatri hinnangul on tegemist raske psüühikahäirega ning milles seisneb

⁶⁶ White, R.; Ovey, C. The European Convention on Human Rights. New York: Oxford University Press 2010, lk 217-218.

⁶⁷ *Ibid.*, lk 228.

⁶⁸ *Ibid.*, lk 229.

ohuprognoos.⁶⁹

- f) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, vältimaks tema loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid tema väljasaatmiseks või -andmiseks.⁷⁰ Regulatsiooni sõnastuse esimene pool ennetab lubamatu sisenemise eest riiki ning regulatsiooni sõnastuse teine pool käsitleb kinnipidamise vajadust kui on vaja võtta kasutusele meetmeid isiku väljasaatmiseks või väljaandmiseks. Kui kinnipidamine on seaduslik, on artikli 5 lg 1(f) seisukohast ebaoluline kas selle aluseks olev väljasaatmise otsus on õigustatud siseriikliku seadusandlusega või konventsiooniga. Selline tõlgendus tuleneb otseselt artikli 5 lg 1(f) sõnastusest ja on kooskõlas põhimõttega, et selle vastavuse hindamisel artikli 5 lg 1(a)-ga ei hinda EIK isiku süüdimõistmisega seotud asjaolusid.⁷¹

Nimetatud erandid on loetletud ammendavalt ning on väga kitsalt kohaldatavad ning tõlgendatavad.⁷² Samuti ei saa kohus selliseid erandeid omavoliliselt juurde tekitada või neid modifitseerida.⁷³

Vabadusekaotuse objektiivne tahk väljendub U. Lõhmuse sõnul EIÕK artikli 5 lg 1 ja PS § 20 esimese lause mõttes isiku liikumise piiramises äärmuslikus vormis. Vahistamise klassikaliseks näiteks on isiku hoidmine valve all suletud vanglas või politsei arestikambris. Kuid EIÕK artikli 5 ja PS § 20 kaitseala ei piirdu vaid selliste juhtumitega, vabadusekaotus võib väljenduda ka liikumise piiramise vähem äärmuslikes vormides.⁷⁴ Kohtupraktika põhjal võib aga järeldada, et EIÕK artikkel 5 ei kaitse mitte igasuguste, vaid ainult tõsiste isikuvabadusse sekkumiste eest. Nii ei hõlma artikkel 5 selliseid vähemolulisi piiranguid nagu liikleja peatamine, dokumentide kontroll isiku tuvastamiseks tänaval või mõne tunni vältel piiril või politseijaoskonnas või mõni muu kontrollivorm, mis oluliselt ei piira üksikisiku vabadust.⁷⁵

⁶⁹ Lind, S; Eino, K. Isikult vabaduse võtmine põhjendusel, et ta on psüühikahäire tõttu endale või teistele ohtlik. *Juridica* nr 7, 2014, lk. 539.

⁷⁰ RT II, 1996, 11, 34.

⁷¹ White, R.; Ovey, C. *The European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press 2010, lk 234-235.

⁷² Emmerson, B; Ashworth, A; Macdonald, A. *Human Rights and Criminal Justice*. London: Sweet & Maxwell 2012, lk 366.

⁷³ Cline, D. Deprivation of Human Rights: Has the European Court of Human Rights Recognised a “Public Safety” Exception? *Merkourios* 2013 – International & European law – Volume 29/Issue 76, lk 31.

⁷⁴ Lõhmus, U (koostaja). *Inimõigused ja nende kaitse Euroopas*. Tartu: Juridicum 2003, lk 269.

⁷⁵ *Ibid.*, lk 109.

EIÕK art 5 lg 2 kohaselt teatatakse igale vahistatule talle arusaadavas keeles viivitamata tema vahistamise põhjused ja kõik tema vastu esitatud süüdistused. Sätte põhiline eesmärk on tagada, et isikule tehakse teatavaks vahistamise asjaolud selleks, et isik saaks vajadusel nendele tuginedes taotleda artikli 5 lg-s 4 nimetatud menetlust.⁷⁶ Isik, kellel on õigus taotleda menetlust tema vahistamise seaduslikkuse otsustamiseks, ei saa oma õigust tõhusalt ära kasutada kui teda ei ole kiiresti ja piisavalt informeeritud tema vahistamisega seotud asjaoludest.⁷⁷ Seega võib artikli 5 lg-t 2 pidada artikli 5 lg 4 raames läbiviidava menetluse eelduseks.

EIÕK art 5 lg 3 sätestab, et iga artikli 5 lg 1(c) kohaselt vahistatu või kinnipeetu toimetatakse viivitamata kohtuniku või mõne muu seadusjärgse õigusvõimuga ametiisiku ette ning tal on õigus asja kohtulikule arutamisele mõistliku aja jooksul või vabastamisele kuni asja arutamiseni. Vabastamist võidakse seostada tagatistega ilmuda asja arutamisele. Seejuures käsitleb lõige kahte erinevat olukorda:

- 1) vahi alla võtmise seaduslikkuse ning põhjendatuse esmane otsustamine;
- 2) vahi all viibimise pikendamise otsustamine.⁷⁸

Sätte esimese lause kohaselt on igaühel, kellelt on võetud vabadus sama artikli lg 1(c) alusel, õigus olla toodud kohtuniku ette ning õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul või vabastamisele kuni asja arutamiseni. Sätte teise lause kohaselt võib vabastamise tingimuseks olla tagatiste kohaldamine asja arutamisele ilmutamiseks. EIK on sätte tõlgendamisel rõhutanud, et kuni süüdimõistva kohtuotsuseni tuleb isikut vaadelda süütuna ning artikli 5 lg 3 põhiliseks eesmärgiks on vabastada isik niipea, kui tema jätkuv kinnipidamine on kaotanud oma põhjendatuse.⁷⁹ Seega kohustab säte hoida vahistatut eelvangistuses üksnes nii kaua, kuni see on põhjendatud ning kohustust mõista isiku üle kohut mõistliku aja jooksul.

Nagu eelnevalt märgitud sätestab EIÕK artikli 5 lg 4, et igaühel, kellelt on võetud vabadus vahistamise või kinnipidamise teel, on õigus taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise seaduslikkuse ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine osutub ebaseaduslikuks. Nimetatud tagatis tuleneb anglosaksi *habeas corpus*'e

⁷⁶ EIKo 30.08.1990, 12244/86; 12245/86; 12383/86, *Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik*, p. 40.

⁷⁷ EIKo 21.02.1990, 11509/85, *van der Leer vs Holland*, p. 28.

⁷⁸ Lõhmus, U (koostaja). Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juridicum 2003, lk 127.

⁷⁹ EIKo 27.06.1968, 1936/63, *Neumeister vs Austria*, p. 4.

doktriinist, mis sai alguse 1679.a Habeas Corpus Actist.⁸⁰ Vahistatul tekib õigus taotleda vahi all pidamise õiguspärasuse kohtulikku kontrolli niipea, kui isik peetakse kinni või vahistatakse ning hiljem põhjendatud ajavahemike järel. Oluline on siinkohal märkida, et EIÕK artikkel 5 lg 4 käsitleb üksnes sellist vahistuse õiguspärasuse kontrolli, mis peab olema isikule kättesaadav tema vahi all oleku ajal.⁸¹

Menetlus vahistuse põhjendatuse üle nõuab lähtumist *in dubio pro liberate* põhimõttest-vahistatu ei pea tõendama, et tema vahi all pidamine ei ole põhjendatud. Isikuvabaduste võtmise aluste tõendiskoormis lasub süüdistajal ehk prokuratuuril.⁸²

EIÕK ei sea artikli 5 lg 4 menetluse aususele ühesuguseid, kontekstist, faktidest ja asjaoludest sõltumatuid nõudeid, kuid EIK on rõhutanud, et selline menetlus peab olema võistlev ja kindlustama poolte võrdsuse. Samuti ei pea vahistuse põhjendatuse kontrolli menetluses olema kättesaadavad samasugused tagatised nagu artikli 6 lõikes 1 kirjeldatud menetluses, sest nende menetluste eesmärk on erinev. Küll aga peavad tagatised olema piisavad, et otsustada kinnipidamise õiguspärasuse üle. Üldjuhul ei nõua artiklis 5 lõikes 4 sätestatud menetlus avaliku kohtuistungi korraldamist. Siiski võib suuline istung olla eelvangistuses vajalik, kuna vahistatule tuleb anda võimalus tema vastu esitatud väidete tõhusaks vaidlustamiseks. Vahi all pidamise jätkamise üle otsustamiseks võib olla vajadus tunnistajate ülekuulamiseks ning vahistatul või tema kaitsjal peab olema juurdepääs toimikus olevatele tõenditele, millel põhineb kahtlustus või süüdistus.⁸³

EIÕK artikli 5 lg 5 sätestab, et igäühel, kes on osutunud käesoleva artikli sätetega vastuolus oleva vahistamise või kinnipidamise ohvriks, on täitmiselekuuluv õigus kompensatsioonile. EIÕK artikli 5 lg 5 on erisäte, mis kehtib siis, kui on rikutud artikli 5-st tulenevaid õiguseid. Seejuures ühegi teise artikliga sellist erisätet ei kaasne. Konventsiooni sätete rikkumise puhul kehtib üldsättena artikkel 13, mis toimib tõhusa õiguskaitsevahendina igasuguse konventsioonist tuleneva õiguse rikkumise puhul. Näiteks *Fox, Campbell ja Hartley* kohtuasjas leidis EIK, et kõnealust sätet on rikutud, kuna siseriiklikus regulatsioonis puudus

⁸⁰ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk. 289.

⁸¹ *Ibid.*, lk. 289.

⁸² *Ibid.*, lk. 290.

⁸³ *Ibid.*, lk. 290.

säte, mille alusel võinuks kohtualused isikud nõuda hüvitist vahistamise ning lubatust pikema eelvangistuses viibitud aja eest.⁸⁴

2.1.1 Vahistamise alused EIÕK-s

EIÕK artikli 5 lg 1(c) tulenevalt võib isikult võtta vabaduse seoses eelseisva kuriteoga või seoses juba toime pandud kuriteoga. See iseenesest ei eelda, et vahistamise hetkeks oleks juba lõplikult tuvastatud kuriteo toimepanek. Nõutud on, et võimalik kuritegu vastaks seaduses sätestatud kuriteo tunnustele. Lisaks sellele on nõutav, et isiku kinnipidamise eesmärgiks oleks isiku toomine seadusejärgse õigusemõistmise pädevusega ametiisiku ette ning et kuriteo toimepanemise kohta konkreetse isiku poolt esineks põhjendatud kahtlus.⁸⁵

EIÕK artikkel 5 lg 1(c) toimealasse jääb vahistamine ja kinnipidamine ehk eelvangistus kriminaalmenetluses, seondudes ainult füüsilise vabaduse võtmisega. Punkt (c) ei käsitle kahtlustatava küsitlemist, jälgimist ja läbiotsimist. Artikli 5 lg 1(c)-st tulenev erand võimaldab vahistamise või kinnipidamise juhul, kui:

- 1) on põhjendatud kahtlus õiguserikkumise toimepanemises;
- 2) põhjendatult peetakse vajalikuks kuriteo toimepanemise ärahoidmist;
- 3) on vaja takistada põgenemist pärast kuriteo toimepanemist.⁸⁶

Nimetatud erandid on EIÕK art 5 lg 1(c)-st tulenevad vahistamise alused.

Vahistamismääruse väljaandmise ajal kehtinud vahistuse alused võivad aga aja jooksul muutuda ning ei pruugi vahistuse hilisemas staadionis enam olla piisavalt veenvad isiku jätkuvaks vahi all pidamiseks. Selliste asjaolude väljaselgitamiseks on vaja perioodiliselt viia läbi kontrolli vahistamise aluste uuesti läbivaatamiseks. Ametivõimudele peaks olema määratud kohustus vahistuse aluste olemasolu kohtulikaks kontrolliks lühikeste ja reguleeritud perioodide tagant. Kusjuures selline kontroll peaks olema sama range kui esmakordse vahistamise korral tehtud uurimistoimingute puhul.⁸⁷

⁸⁴ White, R.; Ovey, C. The European Convention on Human Rights. New York: Oxford University Press 2010, lk 240.

⁸⁵ Macovei, M. Human Rights Handbook No 5. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2002, lk 22.

⁸⁶ Lõhmus, U (koostaja). Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juridicum 2003, lk 117-118.

⁸⁷ Zarafiu, A. Considerations regarding the maintenance of the preventive arrest during trial. Lex ET Scientia International Journal 2010, vol 17, issue 1, lk 59.

2.1.2 Põhjendatud kuriteokahtlus EIÕK-s

EIÕK artikli 5 lg 1(c) sätestab, et kellelt ei või võtta tema vabadust, välja arvatud seadusliku vahistamise või kinnipidamise korral, et tuua ta pädeva õigusvõimu ette põhjendatult kahtlustatuna õiguserikkumises või kui põhjendatult peetakse vajalikuks takistada õiguserikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda. Seega tuleneb artikli 5 lg 1(c) sõnastusest, et olenemata vahistamise alusest peab lisaks sellele alati esinema ka põhjendatud kuriteokahtlus. Kahtlus kuriteo toimepanemises on igasuguse kinnipidamise vältimatu eeldus. Reguleerimise sõnastusest tulenevalt on tegemist kaheastmelise nõudega, mille puhul tuleb esmalt tuvastada põhjendatud kuriteokahtlus kui eeldus vahistamiseks ning alles seejärel saab tekkida küsimus teisest vahistamise eeldusest ehk vahistamise aluse tuvastamisest. Sõna “kuritegu” artikli 5 lg 1(c) sõnastuses kannab iseseisvat tähendust, mis on identne sõnaga “kriminaalkuritegu” artikli 6 sõnastuses ning seejuures peab “kuritegu” olema konkreetne. Kuigi kuriteo kvalifikatsioon on siseriikliku õiguskorra kohaselt vaid üks nendest teguritest, mida võetakse arvesse, võetakse arvesse ka seda, milline hakkab olema läbiviidav menetlus ning milline on kuriteo kvalifikatsioonile vastav karistuse suurus.⁸⁸

Mõiste “põhjendatud kahtlus” määratles EIK esmakordselt *Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik* kohtuasjas 1980.a. Nimetatud kohtulahendis asus EIK seisukohale, mille kohaselt põhjendatud kahtlus eeldab, et on tuvastatud faktid või informatsioon, mis võimaldab objektiivsel vaatelejal arvata, et isik on kuriteo toime pannud.⁸⁹

Pärast *Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik* kohtuotsust on kohus sellist seisukohta korduvalt rõhutanud ka järgmistest kohtuasjades mis on seotud põhjendatud kuriteokahtluse mõistega. EIK on seoses põhjendatud kuriteokahtlusega samuti rõhutanud, et informatsioon menetluse sellises staadiumis ei pea olema sellise kvaliteediga, mis võimaldaks põhjendada süüdistust või süüdimõistvat kohtuotsust.⁹⁰ Samas peavad tõendid olema piisavalt täpselt, et saaks järeldada, et tõendid viitavad kindlale isikule kindla teo toimepanemises. Tõendid peavad olema võimalikult objektiivsed kuna isiku vabaduse piiramine ei tohi toimuda kellegi tunnete, instinktidele, hirmudele või mistahes eelarvamustele tuginedes.⁹¹

⁸⁸ White, R.; Ovey, C. *The European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press 2010, lk 218.

⁸⁹ Lõhmus, U (koostaja). *Inimõigused ja nende kaitse Euroopas*. Tartu: Juridicum 2003, lk 119.

⁹⁰ EIKo 28.10.1994, 14310/88, *Murray vs Ühendkuningriik*, p 55.

⁹¹ Macovei, M. *Human Rights Handbook No 5. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe 2002, lk 25-26.

Kriminaalmenetluses ei ole isikuvabaduse piiramiseks piisav vaid põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu. Nii EIÕK artikli 5 lg 1(c) kui ka PS § 20 lg 2 järgi võib vabaduse võtta põhjendatud vajaduse korral takistada õigusrikkumise toimepanekut või põgenemist pärast õigusrikkumise toimepanekut. EIÕK kohaldamispraktika järgi tuleb siinkohal taas silmas pidada eelpool nimetatud nelja olulist riski, mis õigustavad isikuvabaduse piiramist kriminaalmenetluses: 1) kahtlustatav läheb pakku, 2) kahtlustatav kahjustab vabaduses olles õigusemõistmist, 3) kahtlustatav paneb toime uue kuriteo, 4) kahtlustatav rikub avalikku korda. EIK on ka rõhutanud, et vabaduse võtmise põhjendatust ei saa hinnata abstraktselt. See tähendab, et süüdistus peab esitama tõendeid nii kuriteokahtluse kui ka riskide kohta.⁹²

Termin “kahtlus” põhjendatud kuriteokahtluse mõistes väljendab juba oma olemuselt ebakindlust. Sellest tuleneb, et puudutatud isiku süü ei pea olema veel tõestatud, kuna eeluurimise eesmärk ongi sisuliselt kontrollida, kas isiku süü on piisavalt tõenäoline, et kohtueelse menetluse lõppedes esitada isiku vastu süüdistusakt.⁹³

Ka endine EIK kohtunik U. Lõhmus märkis oma artiklis EIÕK selgitavas raamatus “Inimõigused ja nende kaitse Euroopas”, et isiku vahistamise või kinnipidamise eesmärgiks peab eranditult olema tema kohtu ette toomine.⁹⁴ Kui kriminaalasja esimeste toimingute valguses ilmneb asjaolu, et arvatavasti ei suudeta koguda piisavalt tõendeid, mis kirjeldaksid karistusseadustikus ette nähtud kuriteokoosseisu, siis selles staadiumis peaks uurimisasutus teadvustama, et isikut ei pruugi õnnestuda kohtu ette tuua ning järelikult oleks vahistamine EIÕK artikli 5 lg 1 mõttes meelevaldne. Esialgsel kinnipidamisel kuni isiku kohtu ette viimiseni ja kohtupoolse vahistamise otsustamiseni võib tõenduslik alus olla nõrgem ja ebamäärasem. Samuti ei eeldata selles staadiumis ausa õigusemõistmise kõikide parameetrite rakendamist. Kohtu ees aga rakenduvad juba võistleva menetluse põhimõtted, see tähendab, et kohtule, kinnipeetavale ja tema kaitsjale tuleb teha teatavaks need faktid ja muu informatsioon, mis on isikult vabaduse võtmise aluseks ning tagada kõik muud ausa õigusemõistmise garantiid.⁹⁵

Siinkohal võiks vahemärkusena tuua välja mõtte, mida M. Gaver kasutas oma 2012.a magistritöös “Vahistamise tähtaeg EIÕK art valguses”. Nimelt kasutab EIÕK artikli 5 lg 1(c)

⁹² Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk. 164.

⁹³ Trechsel, S. Human Rights in Criminal Proceedings. New York: Oxford University Press 2005, lk 424.

⁹⁴ Lõhmus, U (koostaja). Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juridicum 2003, lk 119.

⁹⁵ *Ibid.*, lk 119.

eestikeelne versioon sõna “põhjendatud” samal ajal, kui ingliskeelses versioonis on kasutatud sõna “reasonable”. Sõna “reasonable” on mõttelt küll sarnane, kuid võrdlemisi laiem tähendus- mõistlik, arukas, mõõdukas ja vastuvõetav.⁹⁶ Sellise sõnade võrdluse valguses tundub regulatsiooni ingliskeelne versioon ka veidi laiemalt tõlgendatav, kui eestikeelne.

2.1.3 Poolte võrdsuse- ja võistleva menetluse põhimõtte EIÕK-s

Poolte võrdsuse põhimõtte ei garanteeri spetsiifilisi õigusi, nagu õigus olla ära kuulatud või õigus küsitleda tunnistajaid, vaid peab kindlustama, et need õigused oleksid tagatud. Selleks, et otsustada poolte võrdsuse üle, on vaja võrrelda üht kohtumenetluse poolt teisega. Sellise võrdluse tulemusel saaks otsustada, kas ühel poolel on teisega võrreldes eeliseid. Seejuures peetakse pooltest rääkides üldmõistena silmas süüdistajat ja kaitsjat. Seega, kui ühel menetluspoolel on õigus küsitleda tunnistajat, siis peab selline võimalus olema ka teisel menetluse poolel. Sama kehtib ka juurdepääsu kohta toimiku materjalidele. EIK on poolte võrdsuse põhimõtte sõnastanud järgmiselt: igauks, kes on menetluspooleks, peab omama võimalust esitada oma asja tingimustes, mis ei pane teda oponendiga ebasoodsamasse olukorda.⁹⁷

Siiski ei ole kriminaalmenetlusele poolte täielik võrdsus omane. Kriminaalmenetluse algusest saadik on süüdistus ja kaitse väga erineval positsioonil ja erinevate võimalustega. Teoorias tegutseb prokurör isikliku huvita. Tema ülesandeks kriminaalmenetluses on leida tõde ja kindlustada õiguse korrektne kohaldamine. Süüdistatav aga tegutseb oma isiklikes huvides, sest tal ei ole kohustust teenida õiglust. Süüdistaja pool saab kriminaalmenetluses kasutada sunnivahendeid nagu vahistamine, jälitustegevus, läbiotsimine. Süüdistataval selliseid õiguseid loomulikult ei ole. Samas on prokuröri tõendamiskohustus, süüdistataval aga õigus vaikida kogu menetluse vältel. Seega poolte võrdsusest saab kriminaalmenetluses rääkida vaid väga piiratud ulatuses ning seoses mõne õigusega.⁹⁸

EIK on kahtlustatavale ja kaitsjale toimiku materjalidele juurdepääsu küsimust käsitlenud konventsiooni artikli 5 lõike 4 alusel esitatud kaebuste kohta tehtud otsustes. Konventsiooni artikli 5 lg 4 sõnastuse kohaselt on igauhel, kellelt on võetud vabadus vahistamise või kinnipidamise teel, õigus taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiiremas korras tema

⁹⁶ M. Gaver. Vahistamise tähtaeg EIÕK art 5 valguses. TÕ õigusteaduskond 2012, lk 31.

⁹⁷ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk. 15.

⁹⁸ *Ibid.*, lk. 21.

kinnipidamise seaduslikkuse ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine osutub ebaseaduslikuks. Selgesõnaliselt ei ole konventsioonis märgitud kahtlustatava või kaitsja õigust saada juurdepääsu vahistamise vaidlustamiseks vajalikele toimiku materjalidele.⁹⁹ Selle õiguse rikkumise väidetavate kaebuste kohta tehtud otsustes on EIK mitmel korral rõhutanud kaitsja juurdepääsu vajadust uurimistoimikus olevatele materjalidele. EIK suurkoda seostas *Mooren vs Saksamaa* asjas tehtud otsuses sellise õiguse poolte võrdsuse põhimõttega. Sellest lähtuvalt peab artikli 5 lõikes 4 nimetatud menetlus olema võistlev ja kindlustama prokuröri ja vahistatu võrdsuse. Poolte võrdsus pole aga tagatud, kui kaitsjal puudub juurdepääs neile toimiku materjalidele, mis on olulise tähtsusega vahistamise vaidlustamiseks.¹⁰⁰ Nimetatud kohtuasjale on EIK peale selle vastuvõtmist põhjendatud kuriteokahtlusega seonduvalt ka kõige rohkem viidanud.

Termin “võistlev menetlus” ilmus EIK sõnavarasse 1980-ndate lõpul, kui kohus esmakordselt kinnitas, et kõik tõendid tuleb menetluse võistlevust silmas pidades esitada süüdistatava juuresolekul. Hiljem sõnastas kohus kontseptsiooni, mille kohaselt õiglase kohtumenetluse avar käsitlus sisaldab nii poolte võrdsuse põhimõtet kui ka õigust võistlevale menetlusele. EIK pretsedendiõigusest saab seoses võistleva menetluse põhimõttega tuua välja neli iseloomulikku tunnust:

- a) Süüdistatav ei ole kohustatud osalema tõendamisprotsessis. Teda kaitseb enese mittesüüstamise privileeg.
- b) Igasugune osavõtt peab tuginema informeeritusele. See tingimus nõuab kaitsja osavõttu süüdistatava või kahtlustatava küsitlemisest kohtueelsel uurimisel, kogu asjakohase teabe avaldamist kaitsjale ja kaitse õigust kommenteerida tõendeid.
- c) Kaitsjale tuleb anda võimalus vaidlustada tõendid, sealhulgas õigus küsitleda tunnistajaid mõnes menetlusstaadiumis.
- d) Kohus peab otsuses piisava selgusega näitama, kuidas tema seisukoht kujunes.¹⁰¹

Õigus õiglasele kohtumenetlusele on üks kesksemaid kriminaalmenetlusega seotud menetluspõhiõigusi. Inimõiguste konventsioonis peab selle õiguse tagama mitte ainult artikkel 6, mis räägib õigusest õiglasele kohtumenetlusele otsesõnu, vaid ka artiklid 3 (piinamise keelamine), 5 (õigus isikuvabadusele ja –puutumatusel), 7 (karistamine seaduse alusel), 13

⁹⁹ Sayers, D. Protecting Fair Trial Rights in Criminal Cases in the European Union: Where does the Roadmap take Us? Oxford University Press: Human Rights Law Review 2014, 0, lk 15.

¹⁰⁰ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk. 194.

¹⁰¹ *Ibid.*, lk. 23-24.

(õigus tõhusale õiguskaitsevahendile), samuti konventsiooni protokollid nr 7 artiklid 2 (edasikaebamisõigus kriminaalajades), 3 (hüvitis väärastuudimõistmise korral) ja 4 (teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keeld).¹⁰² Poolte võrdsuse põhimõte, mis on EIK poolt samuti vaikumisi arvestatud EIÕK artikli 6 kohaldamisalasse, kohaldatakse ka artikli 5 lg 4 läbivaatamisel. Konventsiooni sõnastuselt ei tulene otsest viidet poolte võrdsuse põhimõttele, kuid see põhimõte on loetud ausa kohtumenetluse lahutamatuks osaks.¹⁰³ EIÕK artikli 6 lg 1 sõnastuse kohaselt on igaühel oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis. Artikli 6 lg 3(c) kohaselt on süüdistataval õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks.¹⁰⁴

2.2 EIK asjakohane praktika

Euroopa Inimõiguste Kohus on Euroopa inimõiguste süsteemi keskne osa. Käesoleval ajal vajab aga EIK süsteem struktuurseid muudatusi oma efektiivsuse parandamiseks. EIÕK-ga liitunud 47 lepinguosalist riiki koos ligikaudu 800 miljoni indiviidiga on viinud EIK raskesse seisusse, kus võib lugeda, et ta on langenud omaenda edu ohvriks. Kaebuste arv, mis saabub Strasbourgi kohtusse on massiline, ummistades kohtu ning jättes EIK suutmatuks täita oma põhilist missiooni, milleks on tagada inimõiguste kaitse Euroopa tasandil. Käesoleva aja töökoormuskriis on suureks ohuks kogu konventsiooni tõhususele olles seejuures suurimaks väljakutseks kogu EIK ajaloo jooksul.¹⁰⁵

Nagu eelnevalt märgitud, kuulub konventsiooni tõlgendamine EIÕK artikli 32 kohaselt EIK kompetentsi. Konventsiooni niinimetatud evolutiivne või dünaamiline tõlgendamine EIK poolt on konventsiooni poolt ülesehitatud süsteemi üheks tähtsamaiks osaks, sest selline konventsiooni tõlgendamise ülesanne on hoida konventsiooni mõtet tänapäevastes tingimustes. Seega peaksid konventsiooni evolutiivset tõlgendamist jälgima liikmesriigid.¹⁰⁶

¹⁰² Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk. 15.

¹⁰³ Trechsel, S. Human Rights in Criminal Proceedings. New York: Oxford University Press 2005, lk 94.

¹⁰⁴ RT II, 1996, 11, 34

¹⁰⁵ Keller, H; Fischer, A; Kühne, D. Debating the future of the European Court of Human Rights after the Interlaken Conference: Two Innovative Proposals. Oxford University Press: The European Journal of International Law 2010 vol 21 nr 4, lk 1025-1026.

¹⁰⁶ Bjorge, E. National supreme courts and the development of ECHR rights. International Journal of Constitutional Law 2011, vol 9, issue 1, pp 5-6.

Järgnevalt analüüsibki autor konventsiooni tõlgendamist EIK poolt, tuues välja käesoleva magistritöö mõttes tähtsamad seisukohad ja selgitused asjakohastest kohtulahenditest.

Strasbourgis kohus on viimastes kohtuotsustes EIÕK artikli 5 rikkumisega seotud asjades märkinud eessõnaks järgneva lõigu:

“Kohus rõhutab artiklis 5 sisalduvate tagatiste fundamentaalset tähtsust tagamaks demokraatia korral isikute õigust olla vaba ametivõimude poolsest omavolilisest kinnipidamisest. Sellega seoses on rõhutatud, et mistahes vabaduse võtmine peab toimuma mitte ainult vastavuses siseriikliku õiguse sisuliste- ja protseduurireeglitega, vaid peab samuti olema kooskõlas artikli 5 eesmärgiga, milleks on kaitsta üksikisikut omavolilise kinnipidamise eest. Selleks, et vähendada omavolilise kinnipidamise riski, sätestatakse artiklis 5 sisulised õigused eesmärgiga tagada, et vabadusekaotuse võtmine alluks sõltumatule kohtulikule kontrollile ning tagaks võimuorganite vastutavuse selle meetme üle.”¹⁰⁷

2.2.1 EIK seisukohad põhjendatud kuriteokahtluse osas

Kõike tavapärasem seaduslik alus isikult vabaduse võtmiseks on põhjendatud kahtlus selles, et isik on pannud toime kuriteo. Nagu eelnevalt märgitud, leidis EIK *Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik* kohtuasjas, et selline peab põhjendatud kahtlus alati eeldama kindlaid fakte või infot mis võimaldaksid objektiivsel vaatelejal arvata, et isik on kuriteo toime pannud. Samas rõhutas kohus, et see, mida tõlgendatakse põhjendatuks, sõltub iga kohtuasja detailsetest asjaoludest.¹⁰⁸

Eelpool nimetatud kohtuasjas oli tegu terrorismikuriteoga ning seetõttu on kohtueelne menetlus sellistes kriminaalasjades juba iseenesest raskendatud, kuna sellistel puhkudel on kaalul on riiklik julgeolek. Sellegipoolest leidis EIK, et mõistet “põhjendatud kahtlus” ei saa piltlikult öeldes venitada kuni sellise punktini kus artikli 5 lg 1(c)-st tulenevad kaitsemeetmed langevad ära. Samas ei tohiks artikli 5 lg 1(c) kohaldamine siseriiklikule organiseeritud kuritegevusega tegelevale julgeolekuasutusele muutuda ebaproportsionaalseks takistuseks oma töö tegemisel. Seega järeldub, et selliste erandlike juhtumite puhul ei saa lepinguosaliselt riigilt nõuda põhjendatud kahtluse olemasolu, kui põhjendatud kahtluse aluseks olevad allikad või info on konfidentsiaalne ja nende avalikustamine raskendaks oluliselt selliste raskete

¹⁰⁷ White, R.; Ovey, C. *The European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press 2010, lk 209.

¹⁰⁸ EIKo 30.08.1990, 12244/86; 12245/86; 12383/86, *Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik*, p. 32.

kuritegude menetlemist.¹⁰⁹ Ka *O'Hara vs Ühendkuningriik* asjas märkis EIK, et selle kriminaalasja kontekstis tekitavad terrorismikuriteod teatud probleeme artikli 5 lg 1(c) nimetatud kaitsemeetme kohaldamisel, kuna politseil võib tekkida vajadus vahistada terrorismikuritegudes kahtlustatav isik turvalisuse nimel usaldusväärse, kuid anonüümse informatsiooni alusel kuna informatsiooni allika avalikustamine ohustaks allika julgeolekut.¹¹⁰

Põhjendatud kuriteokahtluse nõude põhiline mõte on kaitse riikliku omavoli eest isikutelt vabaduse võtmiselt ning suunata liikmesriike ja ametnikke tegema isiku kinnipidamiseks ja arestiks põhjendatud otsuseid. Vahistamise taotluses peab sisalduma vähemalt mõningane informatsioon mis veenaks kohut, et vahistatud isikut kahtlustatakse põhjendatult selles, et ta on pannud toime kuriteo.¹¹¹

Samuti on EIK märkinud, et põhjendatud kuriteokahtluse püsivus on ühtlasi isiku vahistamise jätkamise põhiliseks tingimuseks. Mõne aja möödudes ei piisa enam algselt tuvastatud kahtlusest ning vahistus peab seejärel tuginema “piisavatele asjakohastele” alustele. Selline laialt tõlgendatavat standardit on üritatud veidi täpsustada, kategoriseerides neli erinevat riskitegurit, mille põhjal võib isikut hoida eelvangistuses. EIK nimetas need tegurid *Smirnova vs Venemaa* kohtuasjas. Need on 1) oht, et isik võib kohtumenetlusest kõrvale hoiduda, 2) isik võib kahjustada menetluse käiku, 3) isik võib kuritegusid jätkuvalt toime panna ning 4) isik võib rikkuda avalikku korda.¹¹² *Smirnova vs Venemaa* kohtuasjas leidis EIK ka seda, et ohtu, et isik hakkab kriminaalmenetlusest eemale hoidma, ei saa mõõta ainult tulevase kohtulahendi võimaliku tõsiduse pinnalt. Sellist ohtu peab hindama koos teiste asjakohaste faktoritega mis kinnitavad põgenemise tõenäosust või siis muudavat tõenäosuse nii tühiseks, et see ei õigusta isiku kohtueelset kinnipidamist. Selles kontekstis peab olema erilist tähelepanu pööratud isiku iseloomule, tema moraalidele, tema võimalikule varale, seotusele riigiga kust toimub menetlus ning rahvusvahelistele sidemetele.¹¹³

¹⁰⁹ Mowbray, A. Cases, Materials and Commentary on the European Convention on Human Rights. Third Edition. Oxford University Press 2012, lk 273.

¹¹⁰ *Ibid.*, lk 276.

¹¹¹ Asworth, A.J; Ovey, C. Human rights: meaning of reasonable suspicion. Case comment. Criminal Law Review 2002, Jun, lk 493.

¹¹² Stevens, L. Pre-Trial Detention: The Presumption of Innocence and Article 5 of the European Convention on Human Rights Cannot and Does Not Limit its Increasing Use. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 17 (2009), lk 172.

¹¹³ EIKo 24.10.2003, 46133/99, 48183/99, *Smirnova vs Venemaa*, p. 60.

Monica Macovei on oma raamatus “Human Rights handbook, No 5. The right to liberty and security of the person. A Guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights” rõhutanud sellisele mõistele, nagu vahistuse põhjenduste ajas muutumine. Raamatu autori hinnangul peavad vahistuse jätkamise küsimuse arutamisel läbima põhjendused põhjaliku kaalumise mille puhul ei vaadata üksnes seda, kas algne vahistamine oli põhjendatud, vaid ka seda, kas see on endiselt kohane. Esialgne põhjendatud kahtlus võib varsti pärast vahistamist kaduda, sest menetluse käigus võib selguda, et kuritegu ei ole toime pandud või suudab isik tõestada, et puudub seos tema isiku ning teo toimepanemise vahel.¹¹⁴

Erand kahtlustuse põhjendatuse tõendamisele on terrorismikahtluse korral, mille puhul ei saa nõuda põhjendatud kuriteokahtluse tõendamist konfidentsiaalsete allikate avaldamisega. Sellegipoolest on EIK leidnud, et ka terrorismikahtluse puhul ei saa õigustada “põhjendatud kahtluse” tõlgendamist nii laialt, et art 5 lg 1(c) tagatud kaitset rikutakse.¹¹⁵

EIK rõhutas *Ilykov vs Bulgaaria* kohtuasjas muuhulgas seda, et vahistuse põhjendatuse hindamisel peaks vajadus isiku vahistamise üle olema nii suur, et kui arvestada süütuse presumptsiooniga, kaalub see üles isiku õiguse vabadusele.¹¹⁶ Kuna selle üle, et vahistus oleks kogu oma kestuse jooksul põhjendatud, vastutab riik, peaks riik ka ise vahistuse poolt- ning vastuargumente hindama ning need oma otsuses välja tooma.¹¹⁷ Lahendist peab nähtuma, et riik on süvitsi vaadelnud erinevaid argumente. Ainult siis saab lugeda, et kohus on ka tegelikult kontrollinud vahistuse kestvat põhjendatust.

2.2.2 Kahtlustatava õigus tutvuda toimiku materjalidega vahistamis- ja kohtueelses menetluses

EIOK artikli 5 lg 4 nimetatud menetluse raames peab kohus välja selgitama, kas isiku vahistus vastab siseriiklikele aktidele, kas esineb põhjendatud kahtlus ning kas vabaduse piiramine on endiselt vajalik, et tagada menetluse efektiivne läbiviimine.¹¹⁸ Kui siseriiklik kord ei näe ette automaatset vahistuse põhjendatuse kontrolli, on vahistatul artikli 5 lg 4 alusel

¹¹⁴ Macovei, M. Human Rights Handbook No 5. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2002, lk 27.

¹¹⁵ Euroopa Inimõiguste Kohtu käsiraamat- konventsiooni artikkel 5- õigus isikuvabadusele ja – puutumatusse. Euroopa Nõukogu/ Euroopa Inimõiguste Kohus 2012, lk 13.

¹¹⁶ EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilykov vs Bulgaaria*, p. 84.

¹¹⁷ EIKo 06.04.2000, 26772/95, *Labita vs Itaalia*, p. 152.

¹¹⁸ EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilykov vs Bulgaaria*, p 98.

õigus seda nõuda. Kusjuures selline õigus ei ole ühekordne, vahistatul on õigus selliseid taotluseid teha terve vahistuses viibitud aja vältel ning regulaarselt.¹¹⁹ EIK täpsustas *Egmez vs Küpros* kohtuasjas täiendavalt, et automaatse perioodilise vahistamise põhjendatuse kontrolli olemasolu võib välistada vajaduse tagada konventsiooni artikli 5 lg-st 4 tulenevate nõuete täitmine.¹²⁰

Selleks, et vahistatud isiku kaitsjal oleks võimalik vastavaid taotluseid vahistuse põhjendatuse kontrolliks ette valmistada ja esitada, on vajalik, et kaitsjal oleks juurdepääs samadele dokumentidele kriminaaltoimikus millele tugineb prokuratuur vahistamist taotledes. Nagu autor on eelnevalt juba märkinud, peavad võistlevas menetluses nii prokuratuurile kui ka kaitsjale olema antud võrdsed võimalused kommenteerida kummagi poole poolt esitatud tõendeid ja märkusi, millele teine pool tugineb.¹²¹ Vaid sellisel juhul saab öelda, et mõlemad kohtumenetluse pooled töötavad võrdsetel alustel. Samuti nõuab poolte võrdsuse põhimõte, et vahistatule antaks juurdepääs kõigile asjakohastele vahistamise vaidlustamiseks vajalikele tõenditele mis on ametiasutuste valduses.¹²² *Nikolova vs Bulgaaria* kohtuasjas märkis EIK, et poolte võrdsus ei ole tagatud, kui kaitsjal puudub juurdepääs sellistele dokumentidele uurimistoimikus, mis on olemuslikult tähtsad kliendi vahistamise efektiivseks vaidlustamiseks.¹²³ Ka *Lamy vs Belgia* kohtuasjas oli EIK seisukohal, et konventsiooni artikli 5 lõiget 4 on rikutud, kui eeluurimiskohtunikul ja süüdistaval asutusel on võimalik teha menetluslikke ettepanekuid tuginedes kõigile vahistamise otsustamiseks vajalikele dokumentidele ja tõenditele kriminaaltoimikus samal ajal, kui kaitsjale olid teada vaid vahistamismääruses märgitud asjaolud.¹²⁴

Eelvahistuse korral, kus püsib põhjendatud kahtlus, et isik on õigusrikkumise toime pannud, peab kinnipeetule andma võimaluse tõhusalt vaidlustada tema vastu esitatud süüdistusi. See võib aga tähendada, et kohus peab muu hulgas ära kuulama tunnistajad, kelle ütlused võivad mõjutada kinnipidamise jätkuvat õiguspärasust.¹²⁵

¹¹⁹ EIKo 12.05.1992, 13770/88, *Megyeri vs Saksamaa*, p. 22.

¹²⁰ EIKo 21.12.2000, 30873/96, *Egmez vs Küpros*, p. 94.

¹²¹ EIKo 12.12.1991, 11894/85, *Toth vs Austria*, p. 84.

¹²² EIKo 30.03.1989, 10444/83, *Lamy vs Belgia*, p. 29.

¹²³ EIKo 25.03.1999, 31195/96, *Nikolova vs Bulgaaria*, p. 58.

¹²⁴ EIKo 30.03.1989, 10444/83, *Lamy vs Belgia*, p. 27.

¹²⁵ EIKo 23.01.2008, 39835/05, *Turcan vs Moldova*, p. 67-70.

EIK kordas oma seisukohta vahistatu kaitsjale vahistamise vaidlustamiseks vajalike dokumentide kättesaadavuse kohta *Mooren vs Saksamaa* kohtuotsuses.¹²⁶ Nimetatud kohtuasjas ei võimaldatud kaitsjale juurdepääsu dokumentidele millele kahtlustus põhines. Kohus kinnitas uuesti, et poolte võrdsuse põhimõte ei ole tagatud, kui kaitsjal puudub juurdepääs sellistele dokumentidele kriminaaltoimikus, mis oleksid vajalikud selleks, et efektiivselt vaidlustada vahistatud isiku kinnipidamine ning leidis, et antud kohtuasjas ei olnud kaitsjal võimalik vaidlustada siseriiklike kohtute otsuseid. Apellatsioonikohus tuvastas, et vahistatud isiku menetluslikke õiguseid on rikutud ning kaitsjale tagati juurdepääs toimiku materjalidele alles siis, kui vahistatud isik oli tingimisi vabastatud. Sellised menetluslikud standardid tekitavad probleeme ka näiteks Inglismaa kohtumenetlussüsteemis, kus kaitsjale on kättesaadav vaid piiratud osa kriminaaltoimiku materjalidest ning kus on vähe tõenäoline, et kaitsjal on olnud võimalik tutvuda tõendite ning asjaoludega millel põhinevad süüdistava poole väited ning taotlused.¹²⁷

Nagu autor käesoleva magistr töö sissejuhatuses juba märkis, on EIK teinud 20.02.2014.a otsuse Eesti kohta kohtuasjas nr 1346/12 *Ovsjannikov vs Eesti*. Kaebuse kohaselt ei võimaldatud kaebuse esitajale juurdepääsu kriminaaltoimikus olevatele tõenditele, mille alusel otsustati tema vahi all pidamise õiguspärasuse ja vabastamisaotluse üle, tuginedes EIÕK artikli 5 lõikele 4. Kaebaja väitis, et kuna kaitsjale ei lubatud juurdepääsu materjalidele, millele süüdistaja ja kohus olid tuginenud, olid avalikud kohtuistungid sisuliselt kasutud, kuna kaitsjal puudus võimalus süüdistaja seisukohta sisuliselt vaidlustada. Seega rikuti poolte võrdsuse põhimõtet.¹²⁸ Riik oli antud küsimuses seisukohal, et lisaks asjaolule, et kaebaja sai osaleda kohtuistungitel ja korduvalt taotleda enda vahi all pidamise põhjendatuse kontrolli, kompenseeris asjaolu, et enne vahi all pidamise üle otsustamist tutvusid eeluurimiskohtunik ja ringkonnakohus sõltumatute kohtutena kriminaaltoimikuga, seda, et kaebajal ega tema kaitsjal ei olnud võimalik kriminaaltoimikuga menetluse algusjärgus tutvuda. Vajadus kriminaalmenetlus tõhusalt läbi viia tähendas, et osa uurimise ajal kogutud informatsioonist tuli salajas hoida, et takistada kahtlustatavatel tõendeid rikkumast ja õigusemõistmist takistamast. EIK jäi antud kohtuasjas oma varasemalt mitmes kohtuasjas kinnitatud seisukohale, et konventsiooni artikli 5 lõike 4 alusel läbiviidav menetlus vahi all pidamise peale esitatud kaebust lahendavas kohtus peab olema võistlev ja see peab alati tagama poole

¹²⁶ EIKo 09.07.2009, 11364/03, *Mooren vs Saksamaa*, p. 121-126.

¹²⁷ Emmerson, B; Ashworth, A; Macdonald, A. *Human Rights and Criminal Justice*. London: Sweet & Maxwell 2012, lk 392.

¹²⁸ EIKo 20.02.2014, 1346/12, *Ovsjannikov vs Eesti*, p 64.

ehk prokuröri ja kinnipeetavate võrdse kohtlemise. Poolte võrdsus ei ole tagatud, kui kaebajale või tema kaitsjale ei võimaldata juurdepääsu nende uurimistoimikus olevatele dokumentidele, mis on hädavajalikud vahi all pidamise õiguspärasuse tõhusaks vaidlustamiseks. EIK märkis veel, et mis tahes piirangud vahistatu või tema esindaja õigusele pääseda ligi kriminaalasja toimikus olevatele dokumentidele, mis on prokuratuuri taotluse aluseks tema vastu, peavad olema rangelt vajalikud tungiva tasakaalustava avaliku huvi valguses. Kui dokumente ei ole võimalik avaldada täies ulatuses, nõuab artikli 5 lõige 4, et sellest tingitud raskusi tasakaalustataks selliselt, et isikul on endiselt võimalus tõhusalt vaidlustada tema vastu esitatud väiteid. EIK leidis, et antud juhul puudusid ka piisavad tasakaalustavad meetmed, mida kaebaja oleks vahistamise vaidlustamisel saanud kasutada. Antud kohtuasjas oli küsimuse all ka võimalik EIÕK artikli 5 lg 3 rikkumine, kuid EIK selles punktis rikkumist siiski ei tuvastanud. EIK asus seisukohale, et artikli 5 lõiget 3 ei ole rikutud, nõustudes valitsusega, et kaebaja, kes oli Narva Linnavolikogu liige, oli mõjuvõimas isik, kes oleks vabaduses olles saanud takistada uurimises tõe väliselgitamist, sh oleks saanud mõjutada tunnistajaid. EIK võttis arvesse ka seda, et kriminaalasi oli keeruline ja mahukas ning uurimisasutused ei olnud kaebaja kuue kuu pikkuse vahi all pidamise ajal kordagi tegevusetud. EIK leidis, et kaebaja vahi all pidamisel olid asjakohased ja piisavad alused ning see ei ületanud mõistliku aja määra.¹²⁹

EIK on ka 06.03.2012 teinud otsuse Eesti kohta kohtuasjas 59577/08 *Leas vs Eesti*, mis puudutab pigem artikli 6 lg 3 rikkumist, kuid tugineb poolte võrdsuse põhimõttele ja juurdepääsule kriminaaltoimiku materjalidele ja on seega autori hinnangul käesolevas uurimustöös asjakohane. Selles kohtuasjas rikuti kaebaja hinnangul poolte võrdsuse põhimõtet ja tal ei olnud piisavalt võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks, kuna tal puudus juurdepääs jälitustoimikule, tuginedes EIÕK artikli 6 lg 3(c)-le.¹³⁰ Õiglase kohtumenetluse õiguse põhimõte on see, et kriminaalmenetlus ning selle protseduurilised elemendid peaksid olema võistleva iseloomuga. Kriminaalasjas tähendab õigus võistlevale kohtumenetlusele seda, et nii prokuröril kui kaitsel peab olema võimalik saada teavet toimikus olevate teise poole esitatud seisukohtadele ja tõendite kohta ning ka võimalus neid kommenteerida. Lisaks nõuab artikli 6 lg 1, et prokurör avaldaks kaitsesele kõik tema valduses olevad süüdistatava kasuks või kahjuks olevad tõendid.¹³¹

¹²⁹ EIKo 20.02.2014, 1346/12, *Ovsjannikov vs Eesti*, p 67-69.

¹³⁰ EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*, p. 61.

¹³¹ EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*, p. 77.

EIK suurkoda märgib oma 22.05.2012 otsuses *Idalov vs Venemaa* kohtuasjas, et muuhulgas nõuab konventsiooni artikli 5 lg 4 kohaldamispraktika, et kinnipeetud isiku õigus taotleda menetlust kinnipidamise õiguspärasuse vaidlustamiseks sisaldab selle küsimuse kiiret otsustamist ja vahistatud isiku vabastamist kinnipidamise ebaseaduslikkuse korral. Nimetatud kohtuasjas ei põhjendanud siseriiklik kohus vahistuse õiguspärasuse kontrolli menetluse viivitamist.¹³² EIK suurkoda viitas *Idalov vs Venemaa* kohtuasjas muuhulgas *Kadem vs Malta* kohtuasjale, kus 17-päevast menetlust vahistuse õiguspärasuse kontrolliks peeti põhjendamatult pikaks.¹³³ Seejuures loeb EIK eelpool nimetatud menetluse alusajaks hetke, kui esitleti taotlus või alustati menetlust. Menetlus lõpeb kinnipidamise õiguspärasuse lõpliku otsustamisega, hõlmates juba kõiki selles menetluses tehtud edasikaebamisi.¹³⁴

EIK kohtuasjas *Bezicheri vs Itaalia* oli arutuse all küsimus perioodist, millise aja tagant võiks esitada taotlust vahistuse põhjendatuse kontrolliks. Nimetatud kohtuasjas esitas isik taotluse vahistuse põhjendatuse kontrolliks veidi rohkem, kui kuu aja pärast arvates eelmise taotluse rahuldamata jätmisest. Riik leidis, et eelmine taotluse läbivaatamisest on möödunud liiga lühike aeg ning nii väikese perioodi möödudes ei ole isikul õigust uut taotlust esitada. EIK asus selles kohtuasjas seisukohale, kuuajaline vahe ei ole vastava taotluse esitamiseks liiga lühike aeg.¹³⁵ Kahjuks nimetatud kohtuotsuses ei selgitanud EIK oma seisukohta põhjalikumalt. Olgu siinkohal märgitud, et Eestis kehtiva regulatsiooni kohaselt võib selliseid taotluseid esitada 2 kuu tagant (KrMS § 137).

¹³² EIKo 22.05.2012, 5826/03, *Idalov vs Venemaa*, p. 157.

¹³³ EIKo 09.01.2003, 55263/00, *Kadem vs Malta*, p. 44-45.

¹³⁴ EIKo 21.10.1986, 9862/82, *Sanchez-Reisse vs Šveits*, p. 54.

¹³⁵ EIKo 25.10.1989, 11400/85, *Bezicheri vs Itaalia*, p. 21.

2.3 Probleemid kohtupraktika rakendamisel

Hent Kalmo märkis oma *Juridicas* ilmunud artiklis “Euroopa Liidu õiguse ootamatud mõjud” tabavalt, et kogu Euroopa Liidu õiguskord on rajatud ühetaolisuse kohaldamise põhimõttele ning soovile murda läbi rahvuslike kirgede ja murede keerukast padrikust.¹³⁶ EIÕK kehtib ühesuguselt kõigile lepinguosalistele riikidele, vaatamata nende riikide ajaloole ning traditsioonidele. Seeõttu ei saa eeldada, et igas riigis, kus konventsioon on allakirjutatud, toimub enda juurdunud õigussüsteemi muutmine ühetaoliselt. Samuti on selge, et vastavalt sellele, milline on kehtiv õiguskord ja arusaamad inimõigustest, toimub ka konventsiooni tõlgendamine ja EIK rakendamine erinevalt, arvestades siseriiklikult arenenud õiguse erisusi.

Kui rääkida probleemidest EIK praktika rakendamisel, siis toob autor esmalt välja Norman Aani mõttekäigu tema *Juridicas* ilmunud artiklist “Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile”, mille kohaselt ei ole kriminaalmenetlus ainult erinevate kirjutatud normide kogum, vaid ka õiguskultuuriline fenomen. See on saanud ilmseks kriminaalmenetlusseadustiku kehtivuse ajal, kui oleme Eesti õiguskorraga üritanud kohandada võõrastest õiguskultuuridest, eelkõige *common law* maadest pärit reegleid. Õiguskultuuriliselt võõraste muudatuste puhul tuleb aga alati arvestada menetlejate inertsusega- osa inimesi proovib alati teha asju edasi nagu seni. See on inimlik. Selle vältimiseks ongi Eesti seadusandja uue menetluse pealesurumisel kasutanud jõuvõtteid, kehtestades kriminaalmenetlusele väga detailsed reeglid.¹³⁷

2.3.1 Avaliku huvi puutumatus

Nagu ütles tabavalt U. Lõhmus oma raamatus “Põhiõigustest kriminaalmenetluses” on kriminaalmenetlus valdkond, kus põrkuvad ühiskonna ja kahtlustatava elulised huvid. Ühelt poolt on kaalukaasil indiviidi hea nimi ja isikuvabadus ning teiselt poolt ühiskondlik turvalisus ja rahulik kooseksisteerimine.¹³⁸ KrMS § 34¹ lg 3 kohaselt võib kriminaalmenetluse tõendite kahtlustatavale avaldamisest keelduda siis, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust. See, kas tõendite avaldamine kahjustab teise isiku õigusi või kriminaalmenetlust, on KrMS-is jäetud prokuratuuri, ehk kriminaalmenetluses süüdistaja poole otsustada.

¹³⁶ Kalmo, H. Euroopa Liidu õiguse ootamatud mõjud. *Juridica* 2 2015, lk 71.

¹³⁷ Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile. *Juridica* nr 7, 2014, lk 543.

¹³⁸ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk. 11.

Nagu eelnevalt märgitud on poolte võrdsuse põhimõte, mis on EIK poolt vaikumisi arvestatud EIÕK artikli 6 kohaldamisalasse, kohaldatav ka artikli 5 lg 4 läbivaatamisel. EIÕK artikli 6 lg 3(c) kohaselt on süüdistataval õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. EIK praktika kohaselt peab seega süüdistataval olema võimalus tutvuda ka süüdistaja poolt kogutud teabele, arvestades siiski avaliku huvi puutumatusena teatud kriminaalajades, eelkõige riikliku julgeolekuga seotud kuritegude puhul.¹³⁹ Teisisõnu ei ole õigus asjakohaste tõendite avaldamisele absoluutne õigus. Olenevalt süüdistuse iseloomust võib kriminaalmenetluses esineda võistlevaid huvisid, näiteks riigi julgeolek või vajadus kaitsta tunnistajaid võimaliku kättemaksu eest või hoida saladuses politsei või uurimisasutuse meetodeid kuriteo uurimisel, mida tuleb arvestada süüdistatava õiguste vastukaaluna. Samuti võib kriminaalajas olla vajalik varjata kaitsja eest teatud tõendeid, et kaitsta teise isiku põhiõiguseid või avalikku huvi. Siiski peab selleks, et tagada süüdistatavale õiglane kohtumenetlus, kaitse õiguste piiramisega põhjustatud raskusi piisaval määral tasakaalustama kohtu poolt järgitava menetlusega.¹⁴⁰ Teisisõnu lasub avalikul võimul kohustus tagada ühiskondlik turvalisus ja tagada õigusemõistmine, austades seejuures igapäevase õigusi ja vabadusi. Seega on võtmemomendiks põhjendatud tasakaalu leidmine vastandlike väärtuste, huvide ja ootuste vahel (U. Lõhmus 2003).¹⁴¹

*Rowe ja Davis vs Ühendkuningriik*¹⁴² kohtuasjas otsustas prokuratuur esimese astme kohtus keelduda osade asjakohaste tõendite esitamisest kaitsjale just seoses avaliku huviga, põhjendades, et tõendite saladuses hoidmine on avalikkuse huvides. EIK rõhutas selles kohtuasjas, et kui prokuratuur ise otsustab tõendite esitamata jätmise kaitsjale, põhjendades seda ohuga avalikule huvile, ei ole täidetud konventsiooni artikli 6 lg-st 1 tulenevad nõuded.¹⁴³ Seega tõendite avaldamise lubatavust sellistel alustel peaks otsustama eelkõige kohus ning selline otsustus peaks olema väga põhjalikult põhjendatud, kuna sellest sõltub kahtlustatava õiguse riive ausale kohtumenetlusele.

Seega võib autori hinnangul kohtupraktika rakendamisel kujuneda probleemiks see, kuidas siseriiklikult hinnatakse seda, kas kriminaalmenetlusega seotud tõendite avaldamine kaitsjale

¹³⁹ Van Puyenbroeck, L; Vermeulen, G. Towards minimum procedural guarantees for the defence in criminal proceedings in the EU. Cambridge University Press. International & Comparative law Quarterly 2011, lk 5.

¹⁴⁰ EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*, p 78.

¹⁴¹ Lõhmus, U (koostaja). Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juridicum 2003, lk 117.

¹⁴² EIKo 16.02.2000, 28901/95, *Rowe ja Davis vs Ühendkuningriik*.

¹⁴³ McBride, J. Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2009, lk 241.

ohustaks kriminaalmenetlust või avalikku huvi. EIK praktikas on sellised kuriteod, mille puhul on õigustatud jätta delikaatseid tõendeid ja teavet avaldamata riikliku julgeolekuga seotud, näiteks terrorismikuriteod. Eesti kohtupraktikas on delikaatne ja kaitsja eest varjatud riigisaladuse seaduse alusel kaitstud teave, mida kompenseeritakse sellega, et kohtunikul on sellele teabele juurdepääs olemas. Samas, nagu selgus *Leas vs Eesti* kohtuasjas, ei olnud Eesti siseriiklik argumentatsioon tõenditele juurdepääsust keeldumiseks konventsiooni mõttes piisav, kuna EIK siiski leidis Eesti riigi rikkumise selles kohtuasjas. Kohtueelne kinnipidamine on kõige tundlikum aspekt kriminaalmenetluses ning individuaalse isiku õiguste tasakaalustamine avaliku huvi, eelkõige just avaliku turvalisusega, on see, mis takistab erimeelsusi ühtse kohtupraktika arendamisel.¹⁴⁴

2.3.2 Kriminaalmenetluse printsiipide erinevus

Kui rääkida probleemidest EIK praktika rakendamisel Eesti õigussüsteemis, on autori hinnangul oluline teha kindlaks, milline on Eestis kasutatav kriminaalõiguse mudel. Ehkki EIÕK sisaldab Euroopa riikide jaoks muu hulgas ka kriminaalmenetlusseadustike vallas olulisi ettekirjutusi, on paljudes Euroopa Liidu riikides põhimõtted kriminaalmenetluse läbiviimise kohta juba ajalooliselt erinevalt kujunenud. Kuigi Euroopa Liit on viimasel aastakümnel eeskätt karistusõiguslike otsuste vastastikuse tunnustamise toetamiseks asunud lähendama kriminaalmenetlusõigust kogu liidus, tuleb siiski tõdeda, et tänaseni ei ole Euroopas ühte kriminaalmenetluse mudelit ja täheldada võib hoopis suuri struktuuralseid erinevusi.¹⁴⁵ Seda, et EIÕK ei saa kohustada liikmesriike kehtestada mingi kindel kriminaalmenetluse mudel, on korduvalt märkinud ka EIK.

Kriminaalmenetluse mudeleid võrreldes nimetatakse *common law* õigussüsteemis toimuvat menetlust võistlevaks, Kontinentaal-Euroopa süsteemis toimuvat protsessi aga inkvisitsiooniliseks ehk uurivaks. Võistlev- ning inkvisitsiooniline kriminaalmenetlus erinevad teineteisest eelkõige kohtuniku rollis menetlusosaliste suhtes ja arusaamas kohtus tuvastatava tõe kohta. Inkvisitsioonilise menetluse eesmärk on tuua päevavalgele tõe materiaalses mõttes. Sellise objektiivse tõe väljaselgitamine toimub erapooletu ametniku, näiteks uurija poolt. Seejärel, kui objektiivne tõde on tuvastatud, loetaksegi, et

¹⁴⁴ Stevens, L. Pre-Trial Detention: The Presumption of Innocence and Article 5 of the European Convention on Human Rights Cannot and Does Not Limit its Increasing Use. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 17 (2009), lk 179.

¹⁴⁵ Heger, M. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikes- väljakutse kriminaalmenetlusõiguse euroopastumise jaoks. *Juridica* nr 1, 2013, lk 42.

õigusemõistmine on oma otstarbe täitnud. Seevastu võistlevas menetluses on kesksel kohal poolte poolt kohtus esitatud asjaolude pinnalt väljaselgitatav formaalne tõde.¹⁴⁶ Võistlevuse süsteem lähtub perspektiivist, et sellist objektiivset tõde, mida võib tuvastada neutraalne menetlusosaline, ei ole olemas. Isegi tõeliselt erapooletu isik püstitab enne süüteo asjaolude uurima asumist mingisuguse hüpoteesi. Kognitiivsete piirangute tõttu on tõe leidmine seega saavutamatu.¹⁴⁷

Professor Martin Heger on oma *Juridicas* ilmunud artiklis “Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikes- väljakutse kriminaalmenetlusõiguse euroopastumise jaoks” võrrelnud EIÕK artikli 6 lõikest 1 tulenevat ausat kriminaalmenetlust (*fair trial*) spordis tuntud ausa mängu (*fair play*) põhimõttega. Samamoodi nagu vastasmängijad spordivõistlusel, peavad ka kriminaalmenetluse pooled kohtu ees oma tõe esitamiseks pidama maha võistluse, mille mängureeglitest kinnipidamist järgib kohtunik. Aus võistlus aga eeldab, et mõlema poole eelteadmised ning menetluslikud vahendid on samad.¹⁴⁸

Kriminaalmenetluse struktuuride üle arutleb ka Uno Lõhmus oma *Juridicas* ilmunud artiklis “Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta”. Nimetatud artiklis leiab U. Lõhmus, et selline selge vahet tegemine võistleva- ja inkvisitsioonilise menetluse mudeli vahel ei kajasta enam tänast olukorda. Nimelt on Anglo-Ameerika võistlev mudel inspireerinud Euroopa õigusteadlasi ja poliitikuid ning menetluse võistlevuse elementide ülevõtmise tõttu on enamus Euroopa kriminaalmenetlusi sega- ehk hübriidsüsteemid.¹⁴⁹ Sega- ehk hübriidsüsteemi iseloomustabki inkvisitsiooniline, prokuratuuri poolt juhitud kohtueelne menetlus ning võistleva menetluse põhimõtte järgi toimiv kohtumenetlus. Segamenetlus kombineerib eelpool nimetatud artikli autori hinnangul aktiivse faktide tuvastamise riigi agentide poolt kohtueelses menetluses võistleva menetlusega kohtus.

¹⁴⁶ Heger, M. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikes- väljakutse kriminaalmenetlusõiguse euroopastumise jaoks. *Juridica* nr 1, 2013, lk 43.

¹⁴⁷ Lõhmus, U. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. *Juridica* nr 3 2013, lk 204.

¹⁴⁸ Heger, M. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikes- väljakutse kriminaalmenetlusõiguse euroopastumise jaoks. *Juridica* nr 1 2013, lk 44.

¹⁴⁹ Lõhmus, U. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. *Juridica* nr 3 2013, lk 203.

Eesti kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel oli eriti kohtumenetluse kujundamisel eriliseks inspiratsiooniallikaks just Anglo-Ameerika võistlev menetlusmudel. Anglo-Ameerika süsteemis tehakse vahet vaieldavate ja vaieldamatute asjade vahel. Viimasel juhul kohtumenetlust ei toimu, lahend tehakse süüditunnistamise põhjal, mis sageli saavutatakse kokkuleppe abil. Näiteks USA-s saab sellisel viisil lahenduse umbes 90% kõigist kuriteoasjadest. Samuti tunnustatakse võimalust lahendada kriminaalasju ilma täieliku kohtumenetluseta Mandri-Euroopa maades.¹⁵⁰

Eesti KrMS kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et kohtumenetluse võistlevuse põhimõtte toimib maksimaalselt võimalikus mahus üldmenetluses, kusjuures süüdistatavale on tagatud õigus enda kohtuasja lahendamisele just selles, tema õigusi kõige enam tagavamas menetluses. Samas, nõustudes enda kohtuasja lahendamisega lihtmenetluses, nõustub süüdistatav muu hulgas ka kohtumenetluse võistlevuse põhimõtte piirangutega.¹⁵¹

Võistleva printsiibi puhul on üheks arutelude allikaks olnud kohtu roll sellises menetluses. KrMS kommenteeritud väljaande autorite hinnangul on kohus võistlevas menetluses rangelt seotud vaid enda funktsiooniga, kitsalt vaid valikuga süüdistus- ja kaitsefunktsiooni kandjate poolt pakutud versioonide vahel. Seda osas, mis puudutab faktiliste asjaolude tuvastamist ehk tõendamist. Kuriteo kvalifitseerimise ja muude õiguslike hinnangute andmisel on aga kohtu mänguruum kohtuasja lahendamisel siiski avaram. Näiteks vastavalt KrMS § 268 lg-le 6 võib kohus otsust tehes tuvastatud faktilistest asjaoludest lähtuvalt muuta prokuröri formuleeritud kuriteo kvalifikatsiooni nii kergemaks kui ka raskemaks eeldusel, et kaitseõigus on tagatud ka uue kvalifikatsiooni osas.¹⁵²

Siinkohal võib lugeda tabavaks professor Paul Robertsi mõttekäiku, et võistlev ja inkvisitsiooniline menetlus on puhaste mudelitena küll kasulikud tööriistad akadeemilises diskussioonis, kuid ei tasu loota, et kuskil leidub mõni selline töötav kriminaalmenetlus, mis järgib puhtalt vaid ühte või teist mudelit.¹⁵³

¹⁵⁰ Lõhmus, U. Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süüdpõhimõttega? *Juridica* nr 7, 2014, lk 546.

¹⁵¹ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 14 komm. 4.1.

¹⁵² *Ibid.*, § 14 komm. 4.2.

¹⁵³ Roberts, P; Zuckerman, A. *Criminal evidence*. Oxford University Press: New York 2004, lk 43.

3. EIK praktika rakendamine Eesti õigusruumis

Kirjutades alla Euroopa inimõiguste konventsioonile võttis Eesti endale kohustuse tagada “*igaiühele, kes on jurisdiktsiooni all, käesoleva konventsiooni I osas määratletud õigused ja kohustused*”. EIK otsuste siduvust ning täitmist reguleerib konventsiooni artikkel 46, mille kohaselt “*Kõrged Lepinguosalised kohustuvad täitma kohtu lõplikke otsuseid igas asjas, milles nad pooleks on*”.

Riigi osutatud kohustatust on nii erialakirjanduses kui ka EIK poolt tõlgendatud kui kohustatust saavutada mingi teatud tulemus. Milliste meetodite või sammudega see tulemus saavutatakse, on reeglina jäetud riigi enda otsustada. Oluline on siinkohal rõhutada, et EIK ei tühista ega muuda ühtegi siseriikliku õigusakti ega kohtuotsust ning ei kirjuta ka ette, milliseid konkreetseid samme peaks riik astuma.¹⁵⁴ Ka *Belios vs Šveits* kohtuasjas tõi EIK välja, et kohtu otsus jätab kohustuste täitmiseks siseriiklikus õigussüsteemis rakendatavate vahendite valiku riigile.¹⁵⁵

Huvitava vahemärkusena toob autor siinkohal välja M. Susi 2012.a *Juridicas* ilmunud artikli struktuurse probleemi määratluse kohta EIK lahendites. Nimelt leiab artikli autor, et viimaste aastate jooksul on EIK loobunud alates EIK moodustamisest kehtinud aluspõhimõttest, mille kohaselt ei ole EIK-l pädevust panna lepinguosalisele siduvat kohustust seaduste ning kohtupraktika muutmiseks. EIK on võtnud endale sellekohase pädevuse EIÕK artiklite 1, 19 ja 46 tõlgendamisel nende koosmõjus. Selline EIK pädevus ei tulene aga sõnaselgelt konventsioonist ega selle lisaprotokollidest. Suund panna lepinguosalistele siduvaid kohustusi üldise iseloomuga meetmete kohaldamiseks ilmus EIK lahenditesse juba enne 14. lisaprotokollide jõustumist. Lisaprotokollide 14 eesmärgiks oli nimelt luua kiirendatud menetlusvõimalusi suure arvu individuaalkaebuste läbivaatamiseks mõistliku aja jooksul.¹⁵⁶

Kitsas mõttes on EIK lahend otsustus üksikjuhtumi kohta ning siduv vaidluse pooltele, kelleks on konkreetne indiviid või isikute grupp *versus* riik. Otsus on lõplik ega pole

¹⁵⁴ Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 195.

¹⁵⁵ EIKo 29.04.1988, 10328/83, *Belios vs Šveits*, p 78.

¹⁵⁶ Susi, M. Struktuurse probleemi määratlus Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites 2010-2011. *Juridica* nr 1 2012, lk 12.

apelleeritav. Samuti ei ole otsusel üldise siduvuse toimet. EIK lahendikohase otsuse siseriikliku täitmise kohustus lasub riigil ehk kõigil relevantsetel riigi-, laiemalt avaliku võimu institutsioonidel, keda see puudutab, mitte üksnes täitevvõimul.¹⁵⁷

Nagu märgib G. Letsas, Londoni Ülikooli kolledži õigusteaduse õppejõud, kes enda välja antud erialakirjanduses pöörab oluliselt palju rõhku EIÕK tõlgendamisele, tekitab asjaolu, et konventsiooni tõlgendamise pädevus on antud EIK-le, juriidilises valdkonnas kohati vaenulikku õhkkonda. Seda sellepärast, et rahvusvahelistest kohtunikest koosnev kolleegium otsustab vastuolulisi kohtuasju mis mõjutavad ning on siduvad riikide valitsustele. See on aga G. Letsase hinnangul tekitanud laialdaselt arutelu ja pahameelt. Seejuures on paljudele advokaatidele ning õigusteaduse valdkonnas tegutsevate inimeste meelest vale, et EIK kohtunikud ei ole oma ametikohale otseselt valitud ning neil puudub igasugune aruandluskohustus.¹⁵⁸

Nagu eelnevalt märgitud, peab ka Eesti, kui konventsiooniosaline, tunnustama EIK pädevust konventsiooni tõlgendamisel ja selle kohaldamisel. Riigikohtu praktikas võib EIK lahenditele tuginemise alguseks lugeda 20.12.1996.a, mil Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium viitas seaduslikkuse mõiste tõlgendamisel EIK 1984.a kohtuotsusele *Malone vs Ühendkuningriik* kohtuasjas. Kolleegium lisas oma argumentatsioonile EIK poolt seaduslikkuse mõistele antud tõlgendusele.¹⁵⁹

EIÕK ja EIK positsiooni Eesti õigussüsteemis markeeris oma 20.09.2002.a otsuses kriminaalasjas nr 3-1-1-88-02 ka Riigikohtu kriminaalkolleegium, märkides, et tulenevalt PS § 3 lõikest 2 ja § 123 lõikest 2 on EIÕK, samuti EIK seisukohad selle tõlgendamisel Eesti õigussüsteemi lahutamatud osad, mis on prioriteetsed ka Eesti seaduste suhtes. Kolleegium lisas nimetatud kohtuotsuses, et konventsioonist on teatud juhtudel võimalik lähtuda ka Eesti põhiseaduse mõtte avamisel.¹⁶⁰ Hinnates EIK praktika mõju Eesti õigusruumile, ei saa mööda vaadata ka sellest, et põhiseaduse teises kommenteeritud väljaandes viitavad autorid põhiõiguste analüüsimisel EIK lahenditele.¹⁶¹

¹⁵⁷ Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 195.

¹⁵⁸ Letsas, G. The Truth in Autonomus Concepts: How to Interpret the ECHR. Oxford University Press: European Journal of International Law 2004, nr 15 (2), lk 279.

¹⁵⁹ Rohtmets, E. Euroopa inimõiguste kohtu praktika riigikohtu lahendites. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus 2012, lk 4.

¹⁶⁰ *Ibid.*, lk 5.

¹⁶¹ Susi, M. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitluse ja Eesti õigusruumi näitel. *Juridica* 1, 2009, lk 4.

Mart Susi märkis oma 2009.a artiklis Riigikogu Toimetistele, et kui rääkida Eesti õigusruumi puutepunktidest EIK-ga, siis võib üldistavalt väita, et selliseid puutepunkte on kolmes valdkonnas. Esiteks on EIK poolt Eesti suhtes tehtud kohtulahendeid analüüsid võimalik leida teatud põhiõiguste sagedamini esinevaid rikkumisi Eestis. Sellest võib omakorda järeldada, kas Eestis kehtivates õigusaktides ning nende rakendamisel võib esineda teatud struktuurseid probleeme põhiõiguste kaitse aspektist. Teine valdkond on EIK praktika arvestamine Riigikohtu ning ka maakohtute ja ringkonnakohtute praktikas. Ning kolmas valdkond on küsimus Eesti mõnedest õigusaktidest või õiguspraktikast mingis küsimus, mis tõenäoliselt ei ole koosõlas EIK praktikaga EIÕK tõlgendamisel, kuid millesse puutuvalt EIK ei ole teinud sisulisi lahendeid Eesti suhtes. Kusjuures viimane ei välista siiski võimalust neid õigusakte või õiguspraktikat vaidlustada Eesti kohtutes viitega konventsiooni sätetele.¹⁶²

U. Lõhmus leiab oma raamatus “Põhiõigustest kriminaalmenetluses”, et EIÕK ja selle kohaldamispraktika mõju süütegude menetlemisele on olnud märkimisväärne kõigis Euroopa riikides. See mõju käib nii menetlusreeglite- kui ka menetlusreeglite tõlgendamist põhiseaduse tõlgendamise kaudu. Inimõiguste kohus on alates 1959.aastast teinud üle 15 000 otsuse, millest pooled puudutavad õiglast kohtumenetlust.¹⁶³

3.1 Vahistamise ja vahistuse põhjendatuse kontrolli kord

EIÕK artikli 5 lg-s 1 sätestatud üldreegli kohaselt on igaühel õigus isikuvabadusele ja – puutumatusse ning isikult võib vabaduse võtta üksnes erandlikul juhul. Ühe sellise erandina on EIÕK-s sätestatud artikli 5 lg 1(c), mis käsitleb vahistamist ja kinnipidamist kriminaalmenetluses.

Nagu eelnevast analüüsist selgus, on Eesti siseriiklik vahistamise kord sarnane EIÕK-s sätestatule. KrMS¹⁶⁴ § 130 lg 1 sätestab, et vahistamine on kahtlustatavale, süüdistatavale või süüdimõistetule kohaldatav tõkend, mis seisneb isikult kohtumääruse alusel vabaduse võtmises. Vahistamise alustena on KrMS § 130 lg-s 2 sätestatud, et kahtlustatava või süüdistatava võib vahistada prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Seadusreservatsiooni põhimõtte kohaselt võib esmase tingimusena vabaduse võtmine toimuda

¹⁶² Susi, M. Eesti õigusruumi puutepunktidest Euroopa Inimõiguste Kohtuga. Riigikogu Toimetised 2009, 19, 93.

¹⁶³ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk. 11.

¹⁶⁴ RT I 2003, 27, 166; RT I, 19.03.2015, 21.

vaid seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Sama põhimõtte sisaldub ka EIÕK artikli 5 lõikes 1. Seejärel esitab PS § 20 ammendava loetelu olukordadest, mil vabaduse võtmine on lubatav. PS-is sätestatud loetelu langeb suuresti kokku EIÕK artikli 5 lg 1 punktides a-f sätestatuga.

Käesoleval ajal kehtiva regulatsiooni kohaselt ei või kohtueelses menetluses kahtlustatav või süüdistatav viibida vahi all üle kuue kuu. Küll aga võib kriminaalasja erilise keerukuse või mahukuse või kriminaalmenetluses rahvusvahelise koostööga kaasnevatel erandlikel asjaoludel vahistamise tähtaega pikendada ka üle kuue kuu. Käesoleva magistritöö sissejuhatuses tõi autor välja Justiitsministeeriumi poolt 2014.a koostatud kriminaalpoliitika analüüsi, mille kohaselt oli vahistamise keskmine kestus 2014. aastal 181 päeva ehk 5,9 kuud. Seega võib üldistavalt öelda, et keskmiselt viibisid vahistatud isikud vahi all maksimaalse seadusega lubatud tähtaja.

EIÕK artikli 5 lg 4 näeb ette, et igaühel, kellelt on võetud vabadus vahistamise või kinnipidamise teel, on õigus taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise seaduslikkuse ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine osutub ebaseaduslikuks. Sama põhimõtte sisaldub ka KrMS-is, mille § 137 lg 1 p 1 alusel võib kahtlustatav, süüdistatav või kaitsja esitada kohtule taotluse kontrollida vahistuse põhjendatust vahistamisest kahe kuu möödumisel. Kui isik ise taotlust vahistuse põhjendatuse kontrolliks ei esita, toimub esimene selline kontroll kohtu enda algatusel kuue kuu möödudes. Vahistuse põhjendatuse kontrolli taotluste ajalised vahed, mille vältel isik võib selliseid taotluseid esitada, on EIK praktikas olnud mitmeid kordi küsimuse all. Eelpool juba viidatud *Bezicheri vs Itaalia* EIK otsusest tulenevalt on isikul õigus uus taotlus vahistuse põhjendatuse kontrolliks esitada kuu aja möödudes eelmisele taotlusele vastuse saamisest.

3.2 Kahtlustatava õigus juurdepääsule kriminaalasja materjalidele

KrMS-st tulenevalt on kaitsjal õigus kriminaalmenetlusesse astumisest alates tutvuda kaitsealuse ülekuulamise protokolliga ja kahtlustatavana kinnipidamise protokolliga. Kohtueelse menetluse lõpuleviimisel esitatakse KrMS §-st 224 juhindudes kaitsjale tutvumiseks kriminaaltoimik. Juhul, kui kahtlustatav taotleb kohtueelses juba kogutud tõenditele ligipääsu enne menetluse lõpuleviimist, otsustab selle prokuratuur, kes lähtub seadusega kehtestatud piirangutest. Seega on prokuratuuril ehk kriminaalmenetluses vastaspoolel õigus otsustada, kas kohtueelses menetluses kogutud tõenditele ligipääsu tagamine on menetluse efektiivsuse mõttes mõistlik. Juhul, kui tõendile ligipääs võib oluliselt

kahjustada teise isiku, näiteks tunnistaja, õigusi või kui materjalidega tutvumine ohustaks käimasolevat menetlust, võib prokuratuur juurdepääsu võimaldamisest keelduda.

EIÕK ei reguleeri otsesõnu vahistatud isiku õigust kriminaalmenetluse materjalidele enne kohtueelse menetluse lõpuleviimist. EIÕK artikli 5 lg 4 nimetatud menetluse raames peab kohus välja selgitama, kas isiku vahistus vastab siseriiklikele aktidele, kas esineb põhjendatud kahtlus ning kas vabaduse piiramine on endiselt vajalik, et tagada menetluse efektiivne läbiviimine. EIK on artikli 5 lg 4 kohaldamispraktikat tõlgendanud nii, et konventsiooni artikli 5 lõike 4 alusel läbiviidav menetlus vahi all pidamise peale esitatud kaebust lahendavas kohtus peab olema võistlev ja see peab alati tagama poolte ehk prokuröri ja kinnipeetavate võrdse kohtlemise. Sellest lähtuvalt peab artikli 5 lõikes 4 nimetatud menetlus olema võistlev ja kindlustama prokuröri ja vahistatu võrdsuse. Poolte võrdsus ei ole aga tagatud, kui kaebajale või tema kaitsjale ei ole võimaldatud juurdepääsu nendele uurimistoimikus olevatele dokumentidele, mis on hädavajalikud vahi all pidamise õiguspärasuse tõhusaks vaidlustamiseks.

Magistritöö analüüsist nähtuvalt ei saa lugeda, et Eestis kehtiv vastav regulatsioon oleks kooskõlas EIÕK artikli 5 lg 4 kohaldamispraktikaga. Seda tõestab ka üksnes asjaolu, et EIK on tehtud Eesti suhtes viimastel aastatel kaks otsust, milles leiab Eesti rikkumise konventsiooni artikli 5 lg 4 osas. Eestis juurdunud inkvisitsiooniline kohtueelne menetlus paneb prokuratuurile ülesandeks juhtida kohtueelset menetlust ja otsustada kõik sellega seonduv.

Seejuures tuleb pidada meeles, et olenevalt süüdistuse iseloomust võib kriminaalmenetluses esineda võistlevaid huvisid. Nendeks võivad olla nii riigi julgeolek või ka vajadus kaitsta tunnistajaid võimaliku kättemaksu eest. Samuti peab arvestama vajadusega hoida saladuses politsei või uurimisasutuse meetodeid kuriteo uurimisel. Kriminaalasjas võib olla ka vajalik varjata kaitsja eest teatud tõendeid, et kaitsta teise isiku põhiõiguseid või avalikku huvi. Sellisel juhul tuleb aga selliseid võistlevaid huvisid arvestada süüdistatava õiguste vastukaaluna. Magistritöö analüüsist nähtuvalt peab selleks, et tagada süüdistatavale õiglane kohtumenetlus, peab kaitse õiguste piiramisega põhjustatud raskusi piisaval määral tasakaalustama kohtu poolt järgitava menetlusega.

3.3 Seaduste eelnõud

Järelevalvet EIKi otsuste täitmise üle teostab EIÕK artikli 46 lõike 2 kohaselt Euroopa Nõukogu ministrite komitee. Iga vastustajariik peab rikkumise tuvastanud otsuse jõustumisest kuue kuu jooksul esitama ministrite komitee kohtuotsuste täitmise osakonnale tegevusplaani või tegevusaruande. Tegevusplaan esitatakse siis, kui riik leiab, et otsust ei ole võimalik kuue kuu jooksul täita. See võib juhtuda eelkõige siis, kui vajalikud üldmeetmed, näiteks seadusemuudatuste jõustamine, võtavad kauem aega. Tegevusaruanne esitatakse siis, kui riik leiab, et otsus on juba täidetud. Ülevaade tuleb anda nii individuaalmeetmete kohta, milleks võib olla konkreetsele kaebajale hüvitise maksmine või riigisisese teistmisvõimaluse olemasolu ja kasutamine, kui üldmeetmete kohta. Üldmeetmeteks on üldjuhul seaduse- või praktikamuudatused, et vältida tulevikus analoogsete kaebuste EIK-i esitamist.¹⁶⁵

Eestis esitab tegevusplaanid ja aruanded ministrite komiteele valitsuse esindaja EIK-is. EIK otsuste sisuline täitmine ja aruannete koostamiseks sisendi andmine lasub erinevatel riigiasutustel. Nii on hüvitiste väljamaksmine Rahandusministeeriumi pädevuses. Muude meetmete puhul sõltub täitmine sellest, mis valdkonnas EIK rikkumise tuvastas. Menetlusseadustike muutmise saab alata Justiitsministeerium. Kohtupraktikat saavad muuta kohtud.¹⁶⁶

Analüüsid EIK praktika rakendamist Eesti õigusruumis, on autori hinnangul oluline tuua välja seaduseandjapoolsed ettepanekud seadusandluse vastavusse viimiseks EIÕK ja selle kohaldamispraktikaga. 16.10.2012 on algatatud eelnõu 295 SE¹⁶⁷ menetlus, mille eesmärgiks on seletuskirjast tulenevalt viia kehtiv kriminaalmenetluse seadustik ning sellega haakuvad teised seadused kooskõlla rahvusvahelisest õigusest ja Eesti Vabariigi Põhiseadusest tulenevate isiku põhiõiguste ning vabaduste tagamise nõuetega. Selle eesmärgist lähtuvalt soovitakse seadusemuudatusega korrigeerida ka KrMS-i kohtueelse- ja kohtuliku menetluse ning jälitustegevuse läbiviimise regulatsioone. Seaduseelnõu strateegiliseks eesmärgiks on

¹⁶⁵ Kuurberg, M. Ülevaade 2014.a Euroopa Inimõiguste Kohtusse Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta. Välisministeerium. Kättesaadav:

http://vm.ee/sites/default/files/article-filefield/ulevaade_2014.pdf (10.05.2015)

¹⁶⁶ Kuurberg, M. Ülevaade 2014.a Euroopa Inimõiguste Kohtusse Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta. Välisministeerium. Kättesaadav:

http://vm.ee/sites/default/files/article-filefield/ulevaade_2014.pdf (10.05.2015)

¹⁶⁷ Eelnõu nr 295 SE. Hetkel Riigikogu menetluses.

Kättesaadav:

<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (10.05.2015)

seletuskirja kohaselt loetud uue KrMS-i kehtestamine, millega oleksid tagatud EIÕK ja EIK poolt paika pandud põhiõiguste miinimumnõuded. Muudatuste üheks osaks peaks olema loobumine senisest inkvisitsioonilisest kohtueelsest uurimismudelist, mis kahjustab oluliselt võistleva menetluse läbiviimist ega taga poolte võrdsust kogu menetluse vältel. Seletuskirjas on märgitud, et eelnõuga sisseviidavad muudatused on vaheetapp, et tagada vastavus EIÕK ja EIK nõuetele minimaalsel määral. Järgneva sammuna näevad eelnõu autorid ette kriminaalmenetluse seadustikku, mis kindlustaks EIÕK artiklist 6 tuleneva ausa menetluse põhimõtte.¹⁶⁸ Seaduseelnõus nimetatud miinimumnõuded on EIK poolt arvukates lahendites märgitud ning konventsiooni artikli 6 lg 3(b) sätestatud nõuded, muuhulgas:

- Menetlus saab olla aus, õiglane ja võistlev vaid siis, kui pooltel on kohtus võrdne teadmine ja võimalus saada teavet;
- Süüdistataval peab olema võrdne ja sisuline õigus tõendeid uurida ja teada nende sisu, see peab toimuma asja avalikul kohtulikul arutamisel võrdsetel asjaoludel, süüdistatava juuresolekul; tõendite presenteerimine peab toimuma süüdistatava juuresolekul, talle arusaadaval viisil, et ta saaks iga tõendi suhtes esitada vastuargumente;
- Süüdistatavale peab olema tagatud võimalus esitada vastuargumente igale teda süüdistavale tõendile, kommenteerida vastaspoole tõendeid ning esitada vastuargumente ja vastutõendeid;
- Süüdistataval peab olema kogu menetluse vältel reaalne võimalus valmistuda ette kaitseks ja organiseerida kaitset;
- Tagatud peab olema poolte võrdsus, mis tähendab ka seda, et mõlemad pooled peavad saama võrdse võimaluse esitada oma seisukohti ja tõendeid kohtule sellistel tingimustel ja aja jooksul, mis ei pane poolt märkimisväärselt ebavõrdsemasse olukorda teisest poolest.¹⁶⁹

Kohtueelse menetluse täielikult võistlevaks menetluseks muutmise üle tekkinud kriminaalmenetlusalastes diskussioonides vaieldakse palju selle üle, kas selline samm oleks mõistlik või üleüldse teostatav. Näiteks on E. Kergandberg KrMS kommenteeritud väljaandes märkinud, et prokuratuur (koos uurimisasutusega) peaks KrMS § 211 lg-st 2 tulenevalt põhimõtteliselt võrdväärset määral täitma nii süüdistus- kui ka kaitsefunktsioonist tulenevaid ülesandeid, ehk siis selgitama välja süüstavad kui ka õigustavad asjaolud. Kuna aga kahte

¹⁶⁸ Eelnõu nr 295 SE seletuskiri.

¹⁶⁹ Eelnõu nr 295 SE seletuskiri.

kardinaalselt vastandlikus suunas tegutsevat inimest ei ole psühholoogiliselt võimalik sama inimese kehasse paigutada, siis peaks prokuratuuril KrMS § 211 lg-st 2 tuleneva kohustuse täitmiseks täielikult piisama sellest, kui ilmselgeid õigustavaid või suisa vastutust välistavaid asjaolusid ei jäetaks märkamata. Prokuröri nimetatud asjaolude märkamise garantiina võiks seejuures toimida ka asjaolu, et ebaseaduslik süüdistuse esitamine on kriminaalkorras karistatav.¹⁷⁰

Käesoleva magistritöö suhtes oluline aspekt seaduseelnõus 295 SE on KrMS § 160⁴ lg 2 muutmine. Hetkel kehtiva regulatsiooni kohaselt võib prokuratuur KrMS § 160⁴ lg-st 2¹⁷¹ tulenevalt motiveeritud määrusega teatud ajaks menetlusedokumentidest väljakirjutiste tegemise ja koopia saamise õigust piirata. Käesoleva magistritöö autor nõustub eelnõu 295 SE autorite hinnanguga, et selline KrMS-i 2011.a sisse viidud piirang ei ole kooskõlas poolte võrdsete õiguste tagamise printsiibiga. Kursisolek enda suhtes läbi viidud menetlustoimingute sisuga, sh nendest dokumentidest koopia saamine, on kaitseõiguse lahutamatu osa ning selle õiguse piiramine ei saa kriminaalmenetluses põhjendatud olla ühelgi juhul.¹⁷²

Teine oluline aspekt käesoleva magistritöö suhtes on seaduseelnõus välja toodud KrMS § 34 ja teiste seotud paragrahvide muutmine selliselt, et see tagaks kaitsjale ja süüdistatavale võimaluse oma kaitse ettevalmistamiseks ning süüdistuse ümberlökkamiseks vajalikke tõendite kogumiseks ilma, et kaitse tõendite põhjendatuse ja vajalikkuse üle otsustaks kohtumenetluse vastaspool ehk süüdistaja.¹⁷³

Käesoleva magistritöö autori hinnangul aitaks lisaks eelpool välja toodud seaduseelnõuga planeeritavatele muudatustele KrMS-i EIÕK tõlgendamispraktikaga kooskõlla viia säte, mille kohaselt otsustaks kahtlustatavale juurdepääsu kriminaaltoimiku materjalidele vahistamis- ja kohtueelses menetluses eeluurimiskohtunik. See vastaks nii võistleva menetluse põhimõtetele kui ka välistaks vastuolu selles osas, et prokuratuuril lasub kohustus hinnata menetluslikult nii tähtsat küsimust avaliku- ning menetlusliku huvi suhtes.

Teise punktina toob autor põhiõiguste kaitse mõttes välja ettepaneku, mille kohaselt peaks vahistatul olema õigus vahistuse põhjendatuse kontrolli menetluse läbiviimiseks tihedamini kui käesoleval ajal seaduses sätestatud iga kahe kuu tagant. Vahistamine on põhiõiguste

¹⁷⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2012, § 14 komm. 4.3.

¹⁷¹ RT I 2003, 27, 166.

¹⁷² Eelnõu nr 295 SE seletuskiri.

¹⁷³ Eelnõu nr 295 SE seletuskiri.

oluline riive ning võimalust, et vahistamise alused on ära langenud, peaks autori hinnangul hindama kuuajaste vahedega, nagu viitas ka EIK.

Kolmandaks leiab autor, et vahistuse põhjendatuse kontroll võiks algusest peale toimuda automaatselt kohtu algatusel. Käesoleval ajal kehtiva regulatsiooni kohaselt peab vahistatud isik tegema vahistuse põhjendatuse kontrolliks taotluse. Nagu eelnevalt selgus võib juhtuda olukordi, kus isik ei ole sellisest võimalusest teadlik või ei ole tal piisavalt võimalusi või teadmisi sellise taotluse esitamiseks.

Üldises plaanis on Eesti tegevus seoses EIK-ga järk-järgult laienenud. Välisministeeriumi poolt koostatud ülevaade 2014.a Euroopa Inimõiguste Kohtusse Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta¹⁷⁴ näitab, et 2014.a jooksul avaldati koostöös Justiitsministeeriumiga kõikide Eesti suhtes tehtud lahendite kokkuvõtted Riigi Teatajas. EIK-ga seotud uudised on kättesaadavad Välisministeeriumi kodulehel. 2014. aastal tõlgiti eesti keelde kaks olulist EIK-ga seotud infomaterjali. Samuti on nüüd kättesaadav eestikeelne versioon EIKi poolt koostatud kohtupraktika ülevaatest “Käsiraamat konventsiooni artikli 5 (õigus isikuvabadusele ja –puutumatusle) tõlgendamise kohta”.

EIK ja Euroopa Nõukogu on riikidelt korduvalt palunud saata EIK kantseleisse riiklikke eksperte. Käesoleval ajal on Riigikohtu nõunik kaheaastasel lähetusel EIK kantseleis. Esmakordselt lähetas Riigikogus EIK kantseleisse oma nõuniku 2010-2011.a.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Kuurberg, M. Ülevaade 2014.a Euroopa Inimõiguste Kohtusse Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta. Välisministeerium. Kättesaadav:

http://vm.ee/sites/default/files/article-filefield/ulevaade_2014.pdf (10.05.2015)

¹⁷⁵ Kuurberg, M. Ülevaade 2014.a Euroopa Inimõiguste Kohtusse Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta. Välisministeerium. Kättesaadav:

http://vm.ee/sites/default/files/article-filefield/ulevaade_2014.pdf (10.05.2015)

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärk oli selgitada välja, kas Eestis kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku sätted, mis reguleerivad kahtlustatava õigust tutvuda toimiku materjalidega vahistamis- ja kohtueelses menetluses, on kooskõlas EIÕK artikliga 5 ning EIK praktikaga. Tulenevalt magistritööle seatud hüpoteesist see nii ei ole. Hüpoteesi kinnitamiseks võrdles autor analüüsisvalt Eesti siseriiklikku regulatsiooni ja EIÕK artiklit 5 ning samuti Riigikohtu ja EIK asjakohast praktikat.

Käesoleval ajal lubab kehtiv vahistamise kord võtta isik kohtueelses menetluses vahi alla kuni kuueks kuuks. Statistika näitab, et keskmine kohtueelses menetluses vahi all viibimise tähtaeg on 5,9 kuud. Seejuures vahistamise aluseks olevate asjaolude endist olemasolu, ehk vahistuse põhjendatuse kontrolli peab vahistatud isik taotlema ise. Õigus sellise taotluse esitamiseks on kahe kuu tagant. Automaatne vahistuse põhjendatuse kontrolli mehhanism rakendub alles siis, kui isiku kohtueelne vahistamine kestab üle kuue kuu.

Selleks, et isik saaks sellise taotlust kohtule esitada, on vajalik, et kahtlustatavale tagataks juurdepääs kriminaaltoimikus sellistele tõenditele, mis olemuslikult oleksid tähtsad tema vahistamise vaidlustamisel. Nimelt võib kohtueelses menetluses tõendamisteabe kogumisel selguda, et üks vahistamise alustest on ära langenud. Kriminaaltoimikuga tutvumisel võib muuhulgas ilmned, et kahe kuu jooksul ei ole tehtud menetlustoiminguid, mis oleks alus isiku vabastamiseks. Samuti leidis magistritöös kinnitust, et vahistamise jätkamine vajab järjest tugevamat põhjendust. Esialgne põhjendatud kuriteokahtlus vahistamise rakendamisel ei pruugi mõne kuu möödudes olla piisav vahistuse jätkamiseks. Seega on kahtlustatava põhiõiguste kaitse seisukohalt määrava tähtsusega see, et kahtlustatav või kaitsjal oleks kohtueelses menetluses võimalik tugineda kriminaaltoimiku materjalidele.

Töö esimeses peatükis vaatles autor regulatsiooni Eesti kehtivas seadusandluses ning teises peatükis EIÕK-i vahistust reguleerivat regulatsiooni selles osas, mis seondus magistritöö hüpoteesiga. Autori eesmärk oli võrdlevalt tuua välja üldnõuded ja printsiibid, mida saaks kasutada Eesti siseriikliku korra ja EIÕK regulatsiooni võrdlemisel. Magistritöö kolmandas peatükis keskendus autor EIK rakendamisele Eesti õigusruumis, tuues välja võrdlusmomendid

eelnevalt analüüsitud sätetes ning vastuolud regulatsioonides. Kolmandas peatükis on välja toodud ka seaduste eelnõud, millega Eesti õigusruumis planeeritakse muuta kriminaalmenetluse seadustikku selliselt, et see vastaks EIÕK poolt sätestatud miinimumnõuetele ning tähtsamad sätted planeeritud muudatustest. Samuti toob autor kolmandas peatükis välja hüpoteetilised ettepanekud, mis autori hinnangul aitaksid kaasa Eesti siseriikliku regulatsiooni kooskõlla viimisel EIÕK-st tulenevate nõuetega. Seda eelkõige põhjendatud kuriteokahtluse osas ning kahtlustatava õiguse osas tutvuda kriminaalmenetluse materjalidega vahistamis- ning kohtueelses menetluses.

Järgnevalt toob autor välja Eesti siseriikliku- ja EIÕK regulatsiooni analüüsi tulemused.

- Põhimõte, et esmase tingimusena võib vabaduse võtmine toimuda vaid seaduses sätestatud juhtudel ja korras, on sätestatud nii Eesti põhiseaduses kui ka EIÕK-s ning PS § 20-s esitatud loetelu olukordadest, mil isikult vabaduse võtmine on lubatud, langeb suuresti kokku EIÕK artikli 5 lg 1 punktides a-f sätestatuga.
- Nii EIÕK artikli 5 lg 1(c) kui PS § 20 p 3 sätestavad, et vahistamise eeltingimusena peab esinema põhjendatud kahtlus, et isik on rikkumise toime pannud. Seejuures nii EIÕK artikli 5 lg 1(c) kui ka PS § 20 p 3 ei kirjelda laiemalt põhjendatud kuriteokahtluse mõistet. Sätete tõlgendamine on jäetud vastavalt EIK ja Riigikohtu ülesandeks. EIK on asunud seisukohale, mille kohaselt eeldab põhjendatud kuriteokahtlus, et on tuvastatud faktid või informatsioon, mis võimaldab objektiivsel vaatelejal arvata, et isik on kuriteo toime pannud. Riigikohus markeeris põhjendatud kuriteokahtluse kui vahistuse lubatuse absoluutse eeltingimuse. Seejuures tuleb vahistamismääruses osutada konkreetsele teabele, mis kohtu hinnangul viitab võimalusele, et isik võib olla kuriteo täideviijaks või sellest osavõtjaks.
- Poolte võrdsuse põhimõte, mis on EIK poolt vaikumisi arvestatud EIÕK artikli 6 kohaldamisalasse, kohaldatakse ka artikli 5 lg 4 läbivaatamisel. Sellegipoolest ei tulene konventsiooni sõnastusest otsest viidet poolte võrdsuse põhimõttele, kuid see põhimõte on loetud ausa kohtumenetluse lahutamatuks osaks. Kriminaalmenetluse seadustikus ei ole samuti otsest viidet poolte võrdsuse põhimõttele. Küll aga on §-s 14 toodud sisse kriminaalmenetluse võistlevuse põhimõte. Käesoleval ajal kehtib Eesti kriminaalmenetluse seadustikus võistlevuse põhimõte vaid kohtumenetluses, kus süüdistus- ja kaitsefunktsioone ning kriminaalasja lahendamise funktsioone täidavad eri menetlussubjektid. Kohtueelset menetlust juhivad prokuratuur, kes on sisuliselt kriminaalmenetluses kaitsja vastaspooleks.

EIK pretsedendiõigusest saab seoses võistleva menetluse põhimõttega tuua välja järgmised tunnused:

- 1) süüdistatav ei ole kohustatud osalema tõendamisprotsessis. Teda kaitseb enese mittesüüstamise privileeg;
- 2) igasugune osavõtt peab tuginema informeeritusele. See tingimus nõuab kaitsja osavõttu süüdistatava või kahtlustatava küsitlemisest kohtueelsel uurimisel, kogu asjakohase teabe avaldamist kaitsjale ja kaitse õigust kommenteerida tõendeid;
- 3) kaitsjale tuleb anda võimalus vaidlustada tõendid, sealhulgas õigus küsitleda tunnistajaid mõnes menetlusstaadiumis;
- 4) kohus peab otsuses piisava selgusega näitama, kuidas tema seisukoht kujunes.

Käesoleva magistritöö autor leiab, et poolte võrdsuse põhimõtte rakendamise mõttes ei ole Eestis kehtiv regulatsioon veel jõudnud järele EIÕK kohaldamispraktikast tulenevatele nõuetele. Viimane suurem muudatus, mille käigus muudeti kapitaalselt kriminaalmenetluse põhimõtteid, viidi sisse 2004. aastal. Kui võtta arvesse, et õigusruum ja menetluslikud põhimõtted on ajaga arenenud ning edasi liikunud asub autor seisukohale, et Eesti siseriiklik regulatsioon on ajale jalgu jäämas. Loodetavasti toob õigusloomesse selgust eelnõu 295 SE menetlus.

Kahtlustatava ja kaitsja õigust saada juurdepääsu kriminaaltoimiku materjalidele seoses vahistamise vaidlustamisega on EIK käsitlenud EIÕK artikli 5 lg 4 läbivaatamisel. Konventsiooni sõnastuse kohaselt on igäühel, kellelt on võetud vabadus vahistamise või kinnipidamise teel, õigus taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiiremas korras tema kinnipidamise seaduslikkuse ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine osutub ebaseaduslikuks. Kriminaalmenetluse seadustikus on võrreldav menetlus vahistuse põhjendatuse kontroll. EIK on selle õiguse rikkumise väidetavate kaebuste kohta tehtud otsustes rõhutanud kaitsja vajadust uurimistoimikus olevatele materjalidele. EIK on sellise õiguse seostanud poolte võrdsuse põhimõttega. Artikli 5 lg 4 nimetatud menetlus peab olema võistlev ja kindlustama prokuröri ja vahistatu võrdsuse. Poolte võrdsus aga pole tagatud, kui kaitsjal puudub juurdepääs neile toimiku materjalidele, mis on olulise tähtsusega vahistamise vaidlustamiseks.

KrMS regulatsioon näeb ette, et kahtlustataval on küll õigus taotleda juurdepääsu nendele tõenditele, mis on olulised vahistamistaotluse põhjendatuse arutamiseks ning kahtlustuse sisu täpsustamiseks, kuid juurdepääsu andmise otsustamise õigus on jäetud prokuratuurile. Juhul,

kui tõenditele ligipääsu andmine võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui materjalidega tutvumine ohustaks käimasolevat menetlust, võib prokuratuur juurdepääsu võimaldamisest keelduda. Kaebemenetlus prokuratuuri vastavale otsusele käib üldises korras. Kehtiva seadusandluse kohaselt on kaitsjal õigus kriminaalmenetluse astumisest alates tutvuda kaitsealuse ülekuulamise protokolliga ja kahtlustatavana kinnipidamise protokolliga. Alles kohtueelse menetluse lõpuleviimisel esitatakse KrMS §-st 224 juhindudes kaitsjale tutvumiseks kriminaaltoimik. Sellest tulenevalt on hüpoteesi testimise tulemus selline, et Eestis kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku sätteid, mis reguleerivad kahtlustatava õigust tutvuda toimiku materjalidega vahistamis- ja kohtueelses menetluses, ei ole kooskõlas EIÕK artikliga 5 ning EIK praktikaga. Vastuolu KrMS ja EIÕK kohaldamispraktika suhtes ilmneb ka poolte võrdsuse põhimõtte rakendamisel. Selline vastuolu on muuhulgas EIK poolt ka tuvastatud Eesti kohta tehtud otsustes *Ovsjannikov vs Eesti* ja *Leas vs Eesti*.

EIK praktika kohaselt peab kahtlustataval olema võimalus tutvuda uurimisasutuse poolt kogutud teabele, arvestades avaliku huvi puutumatusena eelkõige riikliku julgeolekuga seotud kuritegude puhul. Teisisõnu ei ole ka EIK praktikas õigus tõendite avaldamisele absoluutne. Olenevalt süüdistuse iseloomust võib kriminaalmenetluses esineda võistlevaid huvisid, näiteks riigi julgeolek või vajadus kaitsta tunnistajaid võimaliku kättemaksu eest või hoida saladuses politsei või uurimisasutuse meetodeid kuriteo uurimisel. Seda tuleb arvestada kahtlustatava õiguste vastukaaluna. Eesti praktikas, nagu näitasid *Ovsjannikov vs Eesti* ja *Leas vs Eesti* kohtuasjad, keeldutakse kriminaaltoimiku materjalide avaldamisest ka näiteks siis, kui materjalides on riigisaladuse seaduse alusel kaitstud teave. Samas, nagu EIK selgitas *Leas vs Eesti* kohtuasjas, ei ole selline siseriiklik argumentatsioon tõenditele juurdepääsust keeldumiseks konventsiooni mõttes piisav.

Riigikohtu- ja EIK praktika võrdsustamise problemaatikaga seoses toob autor välja eelkõige kriminaalmenetluse printsiipide erinevuse. Ehkki EIÕK sisaldab Euroopa riikide jaoks kriminaalmenetluse seadustike vallas olulisi ettekirjutusi, on paljudes Euroopa Liidu riikides põhimõtted kriminaalmenetluse läbiviimise kohta juba ajalooliselt erinevalt kujunenud. Tänapäevani ei ole Euroopas ühtset kriminaalmenetluse mudelit, vastupidi, täheldada võib üsna suuri struktuurseid erinevusi. Seega on EIK märkinud, et EIÕK ei saa kohustada liikmesriike kehtestada mingi kindel kriminaalmenetluse mudel. Eesti kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel oli küll eelnõuks Anglo-Ameerika võistlev menetlusmudel, kuid kehtima on jäänud hübriidsüsteem inkvisitsiooniliselt ja võistlevast mudelist, mille puhul

kohtueelne menetlus on prokuratuuri poolt juhitud ning kohtumenetlus toimib poolte võrdsuse põhimõttel.

Riigikogu menetluses olev kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu nr 295 SE peaks seletuskirja kohaselt viima kriminaalmenetluse seadustiku ning sellega haakuvad teised seadused kooskõlla nii EIÕK poolt sätestatud miinimumnõuetega kui ka Eesti Vabariigi Põhiseadusest tulenevate isiku põhiõiguste ning – vabaduste tagamise nõuetega. Kuidas eelnõuga planeeritud kriminaalmenetluse seadustiku sisuline reformimine õnnestub, näitab loodetavasti lähiaeg.

Summary

Reasonable suspicion of criminal activity and the suspect's right to examine the materials of the file during arrest and pre-trial procedure

The aim of the current Master's Thesis was to find out whether the provisions of the valid Estonian Code of Criminal Procedure, which regulate the suspect's right to examine the materials of the file during arrest and pre-trial procedure, complies with article 5 of the European Convention on Human Rights and the practice of the European Court of Human Rights. This is not true according to the hypothesis proposed for this thesis. The author conducted a comparative analysis of Estonian national regulations and article 5 of the European Convention on Human Rights as well as the relevant practices of the Supreme Court of Estonia and the European Court of Human Rights.

At present, the valid regulations on arrest allow a person to be kept under provisional arrest in pre-trial procedure for up to six months. Statistics shows that the average time spent under provisional arrest in pre-trial procedure is 5.9 months. Moreover, the person under arrest must request the verification of the continuing existence of the circumstances leading to arrest, or in other words, the justification of the arrest. Such a request can be proposed in every two months. The mechanism for the automatic verification of the justification of the arrest is implemented only when the person remains under arrest for more than six months.

It is necessary for the suspect to have access to such evidence in the criminal file which could be important in challenging the arrest in order to present such a request to the court in the first place. Namely, when compiling evidentiary information during pre-trial procedure, it may be revealed that one of the grounds for the arrest has become invalid. During examining the criminal file it may become evident, among other things that no procedural acts have been forwarded, thus providing grounds for releasing the person. The Master's Thesis also confirmed that continuing arrest requires stronger statement of grounds. The initial reasonable suspicion of criminal activity when implementing the arrest may not be enough to continue the arrest after a few months' time. Therefore, from the point of view of the protection of the

suspect's fundamental rights, it is of critical importance that it would be possible for the suspect or the counsel to rely on the materials in the criminal file during pre-trial procedure.

In the first chapter of this Thesis the author observed the regulations in Estonian valid legislation and in the second chapter the regulations concerning arrest in the European Convention on Human Rights from the perspective relating to the hypothesis of this Master's Thesis. The author's aim was to comparatively bring out general requirements and principles, which could be used in the comparison of the Estonian national regulations and regulations of the European Convention on Human Rights. In the third chapter of this Master's Thesis the author focused on implementing European Court of Human Rights in Estonian judicial area, highlighting comparative aspects of the previously analysed provisions and inconsistencies in regulations. The third chapter also brings out draft acts, which aim to amend the Penal Code in the Estonian judicial area in such a manner that it would comply with the minimum requirements established by the European Convention on Human Rights, and also the most important provisions in the planned amendments. In the third chapter the author also presents the hypothetical suggestions, which on the author's estimation would assist in making the Estonian national regulations comply with the requirements deriving from European Court of Human Rights. This should be done primarily in the aspect of reasonable suspicion of criminal activity and the suspect's right to examine the materials of the file during arrest and pre-trial procedure.

The author presents the results of the analysis of Estonian national and the regulation of the European Court of Human Rights as follows:

- A. The principle that as a primary condition deprivation of liberty may take place only in the circumstances provided by and in accordance with a procedure prescribed by law, has been provided by the Constitution of the Republic of Estonia as well as the European Convention on Human Rights, and § 20 of the Constitution entails a list of situations where a person may be deprived of their liberty, which largely coincides with the provisions article 5 § 1 (a-f) of the European Convention on Human Rights.
- B. Both the article 5 § 1(c) of the European Convention on Human Rights § 20(3) establish that reasonable suspicion of a person committing an offence is a prerequisite to an arrest. However, neither the European Convention on Human Rights article 5 § 1(c) or § 20 (3) of the Constitution expand on the notion of reasonable suspicion. Interpreting provisions is left as a task for the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Estonia correspondingly. The European Court of Human Rights

has assumed a position according to which reasonable suspicion presumes that the facts and information identified would allow an objective observer to consider the person to have committed an offence. The Supreme Court noted reasonable suspicion as an absolute requirement for allowing arrest. The arrest warrant must outline specific information, which on the estimation of court refers to the chance that the person either committed the crime or was an accomplice.

C. Principle of equality of arms, which by the European Court of Human Rights has silently been included to the scope of application of European Convention on Human Rights article 6, is also applied concerning examining article 5 (4). Nevertheless, the wording of the Convention does not directly refer to the principle of equality of arms but this principle is considered as an inseparable part of fair judicial proceedings. Similarly, the Code of Criminal Procedure does not have a direct reference to principle of equality of arms. However, § 14 includes the adversary principle of criminal proceedings. Currently in Estonia the adversary principle brought out in the Code of Criminal Procedure is valid only in judicial proceedings where different procedural subjects fulfil the roles of prosecution, defence and solving the criminal matter. Pre-trial procedure is run by the prosecution authority who essentially serves as the opposition of the defence in criminal proceedings. The following characteristics can be bought out from the case law of the European Court of Human Rights concerning the adversary principle:

1. The suspect is not obligated to participate in the process if compiling evidentiary information. They are protected by the self-incrimination privilege;
2. Any kind of participation must base on being informed. This requirement demands the counselor's presence during the questioning of the suspect or the accused in pre-trial procedure, and all of the relevant information must be available to the counselor and the defence's right to comment on evidence;
3. The counselor must be given the chance to challenge evidence, including the right to question witnesses in some stage of the proceedings;
4. The court must show with adequate clarity how their position developed.

The author of this Master's Thesis finds that in implementing the principle of equality of arms, valid Estonian regulation has not yet caught up with the requirements deriving from the enforcement practice of the European Convention on Human Rights. Last major change was introduced in 2004 when the principles of criminal proceedings were completely changed.

When to take into account that the judicial space and procedural principles have developed in time, the author assumes the position that Estonian national regulations are on their way of becoming outdated. Hopefully some clarifications for legislative drafting are provided by draft act 295 SE.

D. The suspect's and counselor's right to gain access to materials in the criminal file in relation to challenging the arrest has been addressed by the European Court of Human Rights in reviewing article 4 § 5 of the European Convention on Human Rights. According to the wording of the Convention, anyone who has been deprived of their liberty by the way of arrest or detainment, have the right to apply for a proceeding, through which court would urgently decide the lawfulness of their detainment and arrange for their release should the detainment prove to be unlawful. A comparable proceeding in the Code of Criminal Procedure is the verification of the grounds for arrest. In decisions concerning alleged complaints of violating this right, the European Court of Human Rights has stressed the counselor's need for the materials in the criminal file. The European Court of Human rights has associated it with the principle of equality in arms. The equality, however, is not guaranteed when the counselor does not have access to the materials in the file, which are of critical importance in challenging the arrest. Regulation of the Code of Criminal Procedure foresees that the suspect has the right to access the materials in the file, which are important for discussing the justification of the warrant and specifying the content of the suspicion, but the right of granting access is left upon the prosecution authority. In case granting access to evidence would significantly violate another person's rights or examining the materials would danger the ongoing proceedings, the prosecution authority may decline access. Complaint proceedings concerning the decision of the prosecution authority are processed deriving from the general order. Deriving from the valid legislation, from the moment they intervene in the criminal proceeding, the counselor has the right to examine the protocol of the suspect's questioning and the protocol of detaining the suspect. Only when the pre-trial procedure is terminated, the criminal file is presented to the counselor deriving from § 24 of the Code of Criminal Procedure. Arising from that the result of testing the hypothesis is that the provisions of the Code of Criminal Procedure valid in Estonia, regulating the suspect's right to examine the materials in the criminal file during pre-trial procedure, do not comply with article 5 of the European Convention on Human Rights and the practice of the European Court of Human Rights. Inconsistencies between the Code of Criminal

Procedure and enforcement practice of the European Convention on Human Rights also appear in implementing the principle of equality of arms. This inconsistency been identified by the European Court of Human Rights in decisions regarding Estonia *Ovsjannikov vs Estonia* and *Leas vs Estonia*.

- E. According to the practice of the European Court of Human Rights, the suspect must have the chance to examine the information collected by the investigative institution, taking into account public-interest immunity, primarily when dealing with crimes concerning national security. In other words, disclosing evidence is not absolute in the practice of the European Court of Human Rights either. Depending on the nature of the charge, adversary interests may participate in a criminal proceeding, such as the security of the country or the need to protect witnesses from possible retribution or to keep secret the methods of investigation of the police or the investigative institution. This has to be taken into account as the opposite of the suspect's rights. Estonian practice shows, for example, such cases as *Ovsjannikov vs Estonia* and *Leas vs Eesti*, disclosing the materials in the criminal file has been declined even when the materials contain information protected under the State Secrets Act. On the other hand, as the European Court of Human Rights decided concerning the case *Leas vs Eesti*, such national argumentation is not enough to decline access to evidence in terms of the Convention.
- F. The author brings out the differences in principles concerning criminal proceedings when equating the practices of the Supreme Court of Estonia and the European Court of Human Rights. Although the European Convention on Human Rights contains important injunctions regarding codes of criminal procedure in member states, principles concerning criminal proceedings have developed historically differently in many countries of the European Union. Today there is no common model of criminal proceedings in Europe, quite the opposite, rather large structural differences can be detected. So the European Court of Human Rights has noted that the European Convention on Human Rights cannot obligate the member countries to adopt a certain model of criminal proceedings. Anglo-American adversary model of proceedings served as the basis for developing the Estonian Code of Criminal Procedure, but the system valid today is a hybrid of inquisitorial and adversary models, in the case of which pre-trial procedure is run by the prosecution authority and judicial proceedings are performed on the principle of equality of arms.

Act draft 295 SE, aiming to amend Code of Criminal Procedure as well as other laws, currently in the legislative proceeding of the Riigikogu, according to its explanatory memorandum, should make the Code of Criminal Procedure and other related laws comply with the minimum requirements established by the European Convention on Human Rights as well as the requirement of ensuring individual's fundamental rights and freedom, deriving from the Constitution of the Republic of Estonia. How the process of reforming the Code of Criminal Procedure, as envisioned in the act draft, works out, hopefully can be seen in the near future.

Kasutatud allikad

Kasutatud kirjandus

1. Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile. *Juridica* nr 7, 2014, lk 540-544.
2. Asworth, A.J; Ovey, C. Human rights: meaning of reasonable suspicion. Case comment. *Criminal Law Review* 2002, Jun, pp 493-494.
3. Bjorge, E. National supreme courts and the development of ECHR rights. *International Journal of Constitutional Law* 2011, vol 9, issue 1, pp 5-31.
4. Cline, D. Deprivation of Human Rights: Has the European Court of Human Rights Recognised a “Public Safety” Exception? *Merkourios* 2013 – *International & European Law – Volume 29/Issue 76*, pp 23-38.
5. Emmerson, B; Ashworth, A; Macdonald, A. *Human Rights and Criminal Justice*. London: Sweet & Maxwell 2012.
6. Heger, M. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikes- väljakutse kriminaalmenetlusõiguse euroopastumise jaoks. *Juridica* nr 1 2013, pp 41-46.
7. Kalmo, H. Euroopa Liidu õiguse ootamatud mõjud. *Juridica* nr 2, 2015, pp 71-76.
8. Keller, H; Fischer, A; Kühne, D. Debating the future of the European Court of Human Rights after the Interlaken Conference: Two Innovative Proposals. *Oxford University Press: The European Journal of International Law* 2010 vol 21 nr 4, pp 1025-1048.
9. Kergandberg, E; Sillaots, M. *Kriminaalmenetlus*. Tallinn: Juura 2006.
10. Kergandberg, E; Pikamäe, P. *Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura 2012.
11. Kergandberg, E. Eesti Kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. *Juridica* nr 4 2013, pp 249-256.
12. Letsas, G. *The Truth in Autonomus Concepts: How to Interpret the ECHR*. Oxford University Press: *European Journal of International Law* 2004, nr 15 (2), pp 279-305.
13. Lind, S; Eino, K. Isikult vabaduse võtmine põhjendusel, et ta on psüühikahäire tõttu endale või teistele ohtlik. *Juridica* nr 7, 2014, lk 528-539.

14. Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014.
15. Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012.
16. Lõhmus, U. Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süüühimõttega? *Juridica* nr 7, 2014, pp 545-549.
17. Lõhmus, U. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. *Juridica* nr 3 2013, pp 201-209.
18. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012.
19. Lõhmus, U (koostaja). Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juridicum 2003.
20. Macovei, M. Human Rights Handbook No 5. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2002.
21. Madise, Ü; Aaviksoo, B; Kalmo, H; Mälksoo, L; Narits, R; Pruks, P; Vinkel, P. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
22. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
23. McBride, J. Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2009.
24. Mowbray, A. Cases, Materials and Commentary on the European Convention on Human Rights. Third Edition. Oxford University Press 2012.
25. Patel, P. Focus on Article 5 of the ECHR. *Judicial Review* 2005, vol 10, issue 2, pp 303-310.
26. Roberts, P; Zuckerman, A. Criminal evidence. Oxford University Press: New York 2004.
27. Rohtmets, E. Euroopa inimõiguste kohtu praktika riigikohtu lahendites. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus 2012.
28. Sayers, D. Protecting Fair Trial Rights in Criminal Cases in the European Union: Where does the Roadmap take Us? *Oxford University Press: Human Rights Law Review* 2014, 0, lk 1-28.
29. Stevens, L. Pre-Trial Detention: The Presumption of Innocence and Article 5 of the European Convention on Human Rights Cannot and Does Not Limit its Increasing Use. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 17 (2009), pp 165-180.
30. Susi, M. Struktuurse probleemi määratlus Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites 2010-2011. *Juridica* nr 1 2012, lk 3-12.

31. Susi, M. Eesti õigusruumi puutepunktidest Euroopa Inimõiguste Kohtuga. Riigikogu Toimetised 2009, 19, 93.
32. Susi, M. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitle ja Eesti õigusruumi näitel. Juridica 1, 2009, pp 3-18.
33. Zarafiu, A. Considerations regarding the maintenace of the preventive arrest during trial. Lex ET Scienta International Journal 2010, vol 17, issue 1, pp 52-61.
34. Trechsel, S. Human Rights in Criminal Proceedings. New York: Oxford University Press 2005.
35. Van Puyenbroeck, L; Vermeulen, G. Towards minimum procedural guarantees for the defence in criminal proceedings in the EU. Cambridge University Press. International & Comparative law Quarterly 2011.
36. White, R; Ovey, C. The European Convention on Human Rights. New York: Oxford University Press 2010.

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (täiendatud protokollidega nr. 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr. 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus. - RT II, 1996, 11, 34.
2. Eest Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2
3. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 12.07.2014, 8
4. Vangistuseseadus. - RT I 2000, 58, 376 ... RT I, 19.03.2015, 31

Kasutatud kohtupraktika

Siseriiklik kohtupraktika

1. RKKKo 20.09.2002, 3-1-1-88-02 - RT III 2002, 23, 263.
2. RKKKm 11.12.2006, 3-1-1-103-06 - RT III 2006, 47, 393.
3. RKKKm 03.03.2008, 3-1-1-80-07 - RT III 2008, 11, 78.
4. RKKKm 20.05.2008, 3-1-1-30.08 – RT III 2008, 24, 161.
5. RKKKm 08.12.2009, 3-1-1-108-09 – RT III 2009, 58, 427.
6. RKPJKm 10.06.2010, 3-4-1-4-10.
7. RKKKm 12.04.2012, 3-1-1-32-12.
8. RKKKm 10.01.2013, 3-1-1-127-12.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

1. EIKo 27.06.1968, 1936/63, *Neumeister vs Austria*.
2. EIKo 21.10.1986, 9862/82, *Sanchez-Reisse vs Šveits*.
3. EIKo 29.04.1988, 10328/83, *Belios vs Šveits*.
4. EIKo 22.02.1989, 11152/84, *Ciulla vs Itaalia*.
5. EIKo 30.03.1989, 10444/83, *Lamy vs Belgia*.
6. EIKo 25.10.1989, 11400/85, *Bezicheri vs Itaalia*.
7. EIKo 21.02.1990, 11509/85, *van der Leer vs Holland*.
8. EIKo 30.08.1990, 12244/86; 12245/86; 12383/86, *Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik*.
9. EIKo 12.12.1991, 11894/85, *Toth vs Austria*.
10. EIKo 12.05.1992, 13770/88, *Megyeri vs Saksamaa*.
11. EIKo 28.10.1994, 14310/88, *Murray vs Ühendkuningriik*.
12. EIKo 25.03.1999, 31195/96, *Nikolova vs Bulgaaria*.
13. EIKo 16.02.2000, 28901/95, *Rowe ja Davis vs Ühendkuningriik*.
14. EIKo 06.04.2000, 26772/95, *Labita vs Itaalia*.
15. EIKo 21.12.2000, 30873/96, *Egmez vs Küpros*.
16. EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilijkov vs Bulgaaria*.
17. EIKo 09.01.2003, 55263/00, *Kadem vs Malta*.
18. EIKo 24.10.2003, 46133/99, 48183/99, *Smirnova vs Venemaa*.
19. EIKo 23.01.2008, 39835/05, *Turcan vs Moldova*.
20. EIKo 22.05.2012, 5826/03, *Idalov vs Venemaa*.
21. EIKo 09.07.2009, 11364/03, *Mooren vs Saksamaa*.
22. EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*.
23. EIKo 20.02.2014, 1346/12, *Ovsjannikov vs Eesti*.

Seaduste eelnõud ja seletuskirjad

1. Kriminaalmenetluse seadustiku, karistusregistri seaduse, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigilõivuseaduse, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse ning riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu 578 SE seletuskiri, 20.01.2014. Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=5ebd76d0-c075-4845-89b0-c6b23cca607f&> (10.05.2015).

2. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri, 16.10.2012. Kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (10.05.2015)

Muud allikad

1. I ja II astme kohtute 2014.a statistilised koondandmed, 2014.a jooksul saabunud kohtumenetluste arv ja lahendatud kohtumenetluste arv. Kättesaadav:
http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_2014.a_statistilised_koondandmed.pdf (10.05.2015)
2. Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Uuringu aruanne. Tartu Ülikool 2013. Kättesaadav:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/analuus_isikute_pohioiguste_tagamisest_ja_eeluurimise_kiirusest_kriminaalmenetluses.pdf (10.05.2015)
3. Euroopa Inimõiguste Kohtu käsiraamat- konventsiooni artikkel 5- õigus isikuvabadusele ja –puutumatusse. Euroopa Nõukogu/ Euroopa Inimõiguste Kohus 2012. Kättesaadav:
http://vm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/artikli_5_kasiraamat_eesti_keeles_2014_1.pdf (10.05.2015)
4. Gaver, M. Vahistamise tähtaeg EIÕK art 5 valguses. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2012. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses)
5. Klopets, U. Vahistamise kestuse ülevaade 2013. aastal. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2014. Kättesaadav:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/9-2014_vahistamiste_ulevaade_2013.pdf (10.05.2015)
6. Kuurberg, M. Ülevaade 2014.a Euroopa Inimõiguste Kohtusse Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta. Välisministeerium. Kättesaadav:
http://vm.ee/sites/default/files/article-filefield/ulevaade_2014.pdf (10.05.2015)
7. Tonkson, T. Vahistamise kohaldamise kestus. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2010. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses)

8. Reinthal, T. Vahistamised. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus 2007.

Kättesaadav:

<http://www.riigikohus.ee/vfs/595/Vahistamised.pdf> (10.05.2015)